

Konsultacije sa lokalnom zajednicom o osnivanju REKOM u organizaciji

Udruženja porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik

Zvornik, BiH

18. jul 2009.

- 10:00 -10:15 **Otvaranje skupa**
Mevludin Lupić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih općine
Zvornik, BiH
Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, BiH
- 10:15 – 11:30 **Konsultacije civilnog društva o osnivanju REKOM:
Cilj i tok konsultativnog procesa**
Uvodna reč: Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Beograd,
Srbija
- Dokumentarni film Inicijativa REKOM**
- **Zašto REKOM - diskusija**
- 11:30 – 11:45 Pauza
- 11:45 – 12:30 **Najbolja iskustva drugih u utvrđivanju činjenica o prošlosti**
Uvodna reč: Branko Todorović, Helsinški odbor za ljudska prava u RS,
Bijeljina, BiH
- Mandat komisije
Kriterijumi za izbor i način izbora članova komisije
Struktura komisije
Javno slušanje žrtava
Odnos prema počiniocima zločina
- Diskusija
- 12:30 – 13:15 **Pauza**
- 13:15 – 16:00 **Diskusija, predlozi, mišljenja i preporuke**
Moderator: Vehid Šehić, Forum građana Tuzle, BiH

Lista učesnika

1. Eljub Mehmedović, Mjesna zajednica Samari, Zvornik, BiH
2. Dragoslav Mijanović, Opštinska organizacija ratnih vojnih invalida, Zvornik, BiH

3. Smajo Mehmedović, Udruženje porodica šehida općine Zvornik, BiH
4. Muradif Bureković, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih, Kalesija, BiH
5. Radomirka Duvnjak, Odbor za traženje nestalih, Opštinska organizacija porodica palih boraca, Vlasenica, BiH
6. Dževad Alić, Mjesna zajednica Drinjača, Zvornik, BiH
7. Svetozar Jerkić, Omladinska organizacija Libertas, Zvornik, BiH
8. Vesna Tučić, Udruženje žena Napredak, Zvornik, BiH
9. Fehim Lović, Mjesna zajednica Novo naselje, Zvornik, BiH
10. Esad Imširović, Udruženje za održivi povratak Podrinje, Zvornik, BiH
11. Mustafa Muharemović, Medžlis Islamske zajednice, Zvornik, BiH
12. Samir Palić, Mjesna zajednica Kula Grad, Zvornik, BiH
13. Amer Redžić, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Zvornik, BiH
14. Mevludin Ćosić, Udruženje demobilisanih boraca Armije BiH, Zvornik, BiH
15. Amir Topčić, Udruženje Porodice žrtve rata Vlasenica 92-95, BiH
16. Zekerijah Hadžić, Asocijacija studenata Srebrenice, BiH
17. Zorica Marković, Međuopštinsko udruženje civilnih žrtava rata Bijeljina, BiH
18. Hiba Ramić, Fondacija Mezarje, Bratunac, BiH
19. Rahman Nukić, Organizacija demobilisanih boraca Amije BiH, općina Zvornik
20. Zorana Petković, Radio Osvit, Zvornik, BiH

Lista uvodničara

21. Mevludin Lupić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik, BiH
22. Branko Todorović, Helsinški odbor za ljudska prava u RS, Bijeljina, BiH
23. Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Beograd, Srbija

Organizatori

24. Suvada Selimović, Udruženje za jačanje prava žena Anima 2005, Đulići, Zvornik, BiH
25. Šeherzada Okić, Udruženje za jačanje prava žena Anima 2005, Đulići, Zvornik, BiH
26. Aleksandra Letić, Helsinški odbor za ljudska prava u RS, Bijeljina, BiH

Učesnici iz Koordinacijskog veća i Grupe za koordinaciju konsultacija u BiH:

Alma Mašić, Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH, Sarajevo, BiH
 Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH
 Sonja Garić, Centar za građansku suradnju, Livno, BiH

Posmatrači

Darko Sekulić, Kancelarija visokog predstavnika (OHR), Srebrenica, BiH
 Bogdan Ivanišević, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (ICTJ)
 Dragana Glamočić, Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju (OESS), Tuzla, BiH

Otvaranje skupa

Mevludin Lupić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik, BiH

Mevludin Lupić: Dame i gospodo, predstavnici svih kategorija stanovništva, želim vas sve pozdraviti na početku ovog sastanka, konsultacija Koalicije za REKOM. Također želim pozdraviti predstavnike OHR-a i OESS-a. Moje ime je Mevludin Lupić i kao potpredsjednik

Udruženja porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik sa sjedištem u Tuzli, kao današnji vaš domaćin, želim vam se zahvaliti svima na odvojenom vremenu, da biste danas bili ovdje. Želim se, također, izviniti zbog malog kašnjenja obzirom da većina najavljenih učesnika malo kasni, pa smo zbog toga malo prolongirali. Drago mi je što su danas sa nama i predstavnici medija, pa će sve ovo biti zabilježeno i profesionalno objavljeno. Medijska podrška ovome što mi radimo jeste jako bitna, pa da iskoristim priliku zahvalit se na prisustvu predstavnicima medija.

Ako sistem u jednoj državi funkcioniše onda bi krivci trebali biti kažnjeni. Međutim, kao što sam [ja] siguran, a i sami primjećujete, sistem ne funkcioniše baš najbolje. Često se desi da oni koji su činili zločine predstavljaju sebe žrtvama, a kamoli da pomene da je on taj koji je krivac za mnoge žrtve. Mora se na regionalnom nivou pokrenuti nešto, uraditi nešto na jačanju društva koje neće podlijezati uticajima države, političkih partija, novca, i tako dalje. Mislim, tvrdim i garantujem vam da je REKOM upravo to. U državama bivše Jugoslavije sada postoji mnogo raznih udruženja koja se bave traženjem istine, utvrđivanjem činjenica o počinjenim ratnim zločinima i tako dalje. Mnogo ih ima, nažalost. Malo ih ima, nažalost, jako malo onih koji se istinski bave onim za što su i osnovane, a i od tih malo, rijetko koje može da djeluje onoliko koliko želi, koliko bi trebali i, na kraju, onoliko koliko se od njih i očekuje. Upravo zato, ta mala udruženja treba da naprave jednu veliku instituciju i da zajedničkim snagama, u koordinaciji, djeluju na velikom prostoru u borbi za dokazivanje istine, za utvrđivanje činjenica o počinjenim ratnim zločinima koja su se neosporno dogodili minulih godina, kao i da se potvrde, da relevantnim institucijama, sudovima, tužilaštvima daju doprinos za izlazak pravde na vidjelo, pomoć onima koji znaju nešto o počinjenim ratnim zločinima, pomoć onima koji su preživjeli muke, jad, golgotu. Sve ovo i još mnogo toga o čemu ćemo govoriti danas ovdje je REKOM. Nekada ova ideja je bila nezamisliva da se sprovede u djelo, a sada je ona već počela da zaživljava polako. Kada je u pitanju ovaj kraj, dakle, mislim na općinu Zvornik, želim vam reći da su zvanično svojim potpisom i pečatima Koaliciju za REKOM podržali i Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik sa sjedištem u Tuzli, Udruženje za jačanje prava žena Anima 2005, Đulići, Zvornik. Poznato vam je da su ova dva udruženja već godinama zajedno. Između ostalog, pokušavaju doprinijeti na otkrivanju istine o počinjenim ratnim zločinima na zvorničkom području. Koliko smo već s naše strane uradili, znaju to svi. Radili jesmo, no dovoljno nismo. Vraćamo se na ono kako jedno malo udruženje da uradi sve ono što se od njega očekuje. Samo, teško. Ali u saradnji ili mreži sa ostalima može dati svoj veći doprinos. Mi ćemo, kao i do sada, učestvovati u svim aktivnostima koja doprinose vraćanju dostojanstva žrtvama, uspostavljanju odgovornosti i pravde, izgradnji historijskog pamćenja na temelju činjenica i spriječavanju ponavljanja ratnih zločina u budućnosti, što uostalom jesu, dame i gospodo, osnovni i primarni ciljevi REKOM-a. Dakle, kad već pominjem primarne ciljeve REKOM-a, ne mogu da ne pomenem i sljedeće: stvaranje tačnog i objektivnog zapisa o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava, priznavanje žrtava i njihove patnje, spriječavati da se u javnosti iznose određene laži i, ako su već iznijete, onda pokazati da nisu više kredibilne, izgraditi javnu platformu za glas žrtava i uz pomoć slušanja žrtava, stvoriti suosjećanje javnosti, poštivanje i solidarnosti, ne samo sa žrtvama sa kojima već suosjećaju nego i sa žrtvama koje u prošlosti nisu mogli vidjeti kao žrtve, izraditi registar žrtava i time spriječiti manipulaciju brojkama stradalih i ubijenih.

Jedan od jako bitnih ciljeva – pomoć tužilaštvima za ratne zločine. Obezbjedivanje dokaza, ohrabivanje svjedoka da učestvuju u suđenjima za ratne zločine, jer to je jedini način da se izlazak istine na vidjelo ubrza. To je jedini način. Pomagati postojećim zvaničnim komisijama za nestale u otkrivanju masovnih grobnica i rješavanju sudbine nestalih i na kraju razviti

razumijevanje, toleranciju i povratiti dostojanstvo žrtvama i njihovim porodicama. Iznoseći vam ove ciljeve odgovorio sam na jedno pitanje svima onima koji kažu *Zašto REKOM?*. Dodao bih poslije ovoga, svako kome je bitno da se istina otkrije a pravda bude zadovoljena, siguran sam da će podržati ovu inicijativu i učestvovati u daljim aktivnostima. Ja vam se zahvaljujem na pažnji i dajem riječ sljedećem.

Vehid Šehić: Ja vas pozdravljam u ime organizatora. Biću vrlo kratak zato što ste u uvodnom izlaganju dobili mnoge informacije zašto REKOM. Moram samo reći da ovu ideju moramo podržati, za koju se moramo zalagati da se što prije implementira iz jednog prostog razloga – jedino vrijeme nije saveznik kada je u pitanju utvrđivanje činjenica. Vrijeme, a naročito sada kada govorimo 14,15 godina nakon rata, pokazuje da se mnoge stvari zaboravljaju, mnoge činjenice se ne utvrđuju i time se ostavlja mogućnost da se sa određenim činjenicama iz ratnog perioda manipuliše. Kao što vidite iz ovog našeg programa, mi ćemo imati dva uvodničara, a prije nego što dam riječ Nataši Kandić, koja će govoriti o toku konsultacija u Istočnoj Europi, pošto osim konsultacija u Bosni i Hercegovini, ove konsultacije se paralelno vode u Hrvatskoj, Srbiji, Crnoj Gori, na Kosovu sa željom da se konsultativni proces obavi i u Makedoniji iz nama dobro poznatih razloga, ja bih vas zamolio da prije ovog zvaničnog dijela se ipak predstavimo bez obzira što pred nama stoje naša imena i prezimena, i da kažemo iz koje organizacije dolazimo. Zamolio bih da krenemo s lijeve strane. Nekako mi je ljepše ...

Nataša Kandić: Ja sam Nataša Kandić iz Fonda za humanitarno pravo.

Alma Mašić: Ja sam Alma Mašić, Inicijativa mladih za ljudska prava, članica Grupe za koordinaciju konsultacija u Bosni i Hercegovini za REKOM.

Sonja Garić: Ja sam Sonja Garić, Centar za građansku suradnju iz Livna.

Esad Imširović: Ja sam Esad Imširović, Udruženje za održivi povratak Podrinja, Zvornik.

Fehim Lović: Ja sam Fehim Lović, potpredsjednik mjesne zajednice Novo naselje, Zvornik.

Vesna Tučić: Vesna Tučić, predsjednica Udruženja žena Napredak, Zvornik.

Svetozar Jerkić: Svetozar Jerkić, Omladinska organizacija Libertas, Zvornik.

Dževad Alić: Dževad Alić, potpredsjednik mjesne zajednice Drinjača, Zvornik.

Radomirka Duvnjak: Radomirka Duvnjak, Odbor za traženje nestalih pri organizaciji porodica poginulih, Vlasenica.

Muradif Bureković: Muradif Bureković, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih, Kalesija.

Smajo Mehmedović: Ja sam Smajo Mehmedović, predsjednik Organizacije porodica šehida i poginulih boraca općine Zvornik.

Dragoslav Mijanović: Mijanović Dragoslav, predsjednik skupštine Saveza i organizacija ratnih vojnih invalida Republike Srpske.

Ejub Mehmedović: Ejub Mehmedović, potpredsjednik mjesne zajednice Samari.

Bogdan Ivanišević: Ja sam Bogdan Ivanišević iz Međunarodnog centra za tranzicionu pravdu. To je nevladina, međunarodna organizacija. Ja živim i radim u Beogradu i ovde sam u ulozi posmatrača. Ako mi bude dozvoljeno, ako bude potrebe, možda ću uzeti učešća i u raspravi.

Dragana Glamočić: Također u ulozi posmatrača, Dragana Glamočić, monitor za vladavinu prava Odjela za ljudska prava misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini.

Darko Sekulić: Dobar dan svima. Još jedan posmatrač, Darko Sekulić, politički savetnik, Kancelarija visokog predstavnika, Srebrenica.

Zorica Marković: Ja sam Zorica Marković, predsjednica Civilnih invalida žrtava rata, Bijeljina.

Zekerijah Hadžić: Zekerijah Hadžić, Pravni fakultet, Sarajevo.

Amir Topčić: Amir Topčić, Udruženje porodica žrtava Vlasenica 92-95.

Mevludin Čosić: Čosić Mevludin, trenutno mijenjam Rahmana Nukića, Udruženje demobilisanih boraca općine Zvornik.

Amer Redžić: Amer Redžić, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Zvornik.

Samir Palić: Samir Palić, predsjednik mjesne zajednice Kula Grad.

Mustafa Muharemović: Mustafa Muharemović, Medžlis Islamske zajednice Zvornik.

Amir Kulaglić: Dame i gospodo, ja sam Amir Kulaglić, član Koordinacijskog vijeća Koalicije za formiranje regionalne komisije.

Suvada Selimović: Suvada Selimović, predsjednica udruženja Anima 2005.

Mevludin Lupić: Ja sam se već predstavio. Ja sam Mevludin Lupić, potpredsjednik Udruženja porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik sa sjedištem u Tuzli.

Branko Todorović: Branko Todorović, Helsinški odbor.

Vehid Šehić: Ja se zahvaljujem. Sada bih zamolio ...

Dragoslav Mijanović: Molim Vas, jedna opaska. Ima ovdje dvije organizacije koje nisu registrovane, a nisu se naglasile kada ili bilo koji drugi ... Ovdje borci Zvornika i Organizacija poginulih i nestalih i šehida Zvornika ... Ja bih samo želio da se izjasne jesu li registrovani u Osnovnom sudu u Bijeljini ili ne. Da se izjasne ...

Vehid Šehić: Samo da kažem nešto. Ne bi trebali da pravimo neke formalne prepreke. Samo malo, ako mogu ... Ja vas nisam prekidao. Mislím da ovo što mi želimo da radimo u cilju utvrđivanja tih nekih činjenica, meni apsolutno nije bitno i nama nije bitno da li je neko registrovan u Sarajevu, Livnu, Banja Luci, Tuzli i tako dalje, jer ovo je jedan zadatak koji pred nama stoji i kao pojedincima i kao organizacijama, da doprinesemo utvrđivanju činjenica time i stvorimo pretpostavke za bolje razumjevanje i povjerenje. Tako da smatram ... I nikad

nismo postavljali pitanje je li neko registrovan ili nije registrovan, gdje je registrovan, jer smatram da za ovu ideju apsolutno, to za nas toliko nije bitno, jer ovo je ideja koja treba da doprinese upravo da se ne dijelimo i ne pitamo za mnoge stvari koje su danas dominantne.

Dragoslav Mijanović: Ja se potpuno slažem s vama, ali pošto imamo već te organizacije ... Imaju Udruženje poginulih i nestalih Republike Srpske iz Zvornika i to je kod gospodina, gore, hodže ... Da se ne bi udvostručili. Imaju borci, boračka organizacija Zvornika. Da ne bi bilo problema. Ja vam sad skrećem pažnju. Ne može biti boračka organizacija u Zvorniku dvije ... Ne. Ili porodice poginulih dvije, ne.

Vehid Šehić: Razumio sam ja ...

Dragoslav Mijanović: To samo razdvojite ...

Konsultacije civilnog društva o osnivanju REKOM: Cilj i tok konsultativnog procesa

Predavač: Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Beograd, Srbija

Vehid Šehić: Razumio sam ja vas šta vi želite, ali bićemo ... Sada bih ja zamolio našeg prvog uvodničara, Natašu Kandić ...

Nataša Kandić: Predložem prvo da ide film ...

Vehid Šehić: ... koja će nas upoznati sa ciljem i tokom konsultativnog procesa. A prethodno, možda radi lakšeg upoznavanja sa čitavom ovom idejom, ja molim da nam se pusti film koji upravo govori o toku ovog konsultativnog procesa, koji se vodi na prostoru bivše Jugoslavije.

(Dokumentarni film Inicijativa REKOM)

Nataša Kandić: Naša zamisao je bila da vam pomognemo ovim filmom, da steknete uvid u to kako je započeta ta inicijativa, kako se razvija i dokle smo stigli. Ovaj mali, kratki film pokazuje tu našu raspravu počevši od maja 2006. godine do kraja 2008. godine, i on [se završava] jednim skupom koji se odigrao u januaru 2009. godine. Videli ste tu dvoje učesnika sa konsultacija u Zagrebu, sa istoričarima. Nakon toga događa se veliki broj debata, uglavnom u malim skupovima. Imali smo jedan veliki Peti [regionalni] forum [za tranzicionu pravdu] koji je organizovan u periodu od 29. do 30. maja 2009. godine u Crnoj Gori. Ja ću sada da pokušam da vam kažem otkuda ta ideja, zašto, kada konačno počinje da se razgovara o toj konkretnoj inicijativi da se formira Regionalna komisija nazvana *REKOM* i šta zapravo na tim debatama učesnici govore, za šta se zalažu, koja su njihova mišljenja, šta preporučuju kada je u pitanju mandat, struktura, kriterijumi za izbor članova, odnos prema počinocima. Šta, zapravo, učesnici koji učestvuju u tim skupovima kažu. Videli ste na početku, ovaj film počinje Prvim [regionalnim] forumom [za tranzicijsku pravdu] koji je održan u maju 2006. godine u Sarajevu. Mi smo ga nazvali, i te sve forume zovemo [regionalnim] Forumima za tranzicionu pravdu. Preko 250 učesnika se okupilo oko ideje da je potrebno razgovarati o tome kako ono što se desilo u prošlosti da dobije jednu formu istine koja bi bila prihvatljiva za sve učesnike, za sve ljude u svim državama koje su nastale na teritoriji bivše Jugoslavije. To je bilo vreme kada se u Bosni i Hercegovini stidljivo, ali u krugovima političkih partija, u okviru [Parlamentarne] skupštine Bosne i Hercegovine, razgovaralo o formiranju bosanske Komisije [za istinu i pomirenje]. Tada su parlamentarne stranke [Parlamentarne] skupštine Bosne i Hercegovine formirale jednu radnu grupu koja je, uz pomoć Američkog instituta za

mir, pisala Zakon o osnivanju Komisije za istinu i pomirenje. Međutim, na tom Forumu, prvom našem Forumu koje su organizovale tri nevladine organizacije Fond za humanitarno pravo iz Srbije, Documenta iz Hrvatske i Istraživačko-dokumentacioni centar iz Bosne i Hercegovine, tada se razvija rasprava koja pokazuje da ta ideja o formiranju jedne nacionalne komisije u slučaju bivše Jugoslavije nije najbolje rešenje. Iznosili su učesnici argumente među kojima je jedan od najjačih argumenata bio da se ne može, na primer, utvrditi istina o tome šta se desilo u Bosni i Hercegovini bez učešća Srbije i Hrvatske. Onda su se koristili argumenti koji pokazuju kako zapravo funkcionišu suđenja za ratne zločine. Pa su izneti argumenti koji pokazuju da tamo gde ima saradnje između tužilaštva Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, da su ta suđenja mnogo delotvornija i efikasnija, a tamo gde ne postoji saradnja, da su suđenja veoma otežana. Među učesnicima se jako tada izdvajao glas tužilaca i sudija iz Bosne i Hercegovine upravo zbog te formirane radne grupe i zbog toga što su parlamentarne stranke [Parlamentarne] skupštine Bosne i Hercegovine dale podršku formiranju te radne grupe. Ali ono šta je zanimljivo i šta je dobro da znate da su i tužioci, kao na primer, u to vreme gospodin Jurčević, koji je bio glavni tužilac ili predsednica Suda Bosne i Hercegovine gospođa Meddžida Kreso, oni su ukazivali na ono na šta mi celo vreme ukazujemo – da suđenja jesu najvažniji mehanizam za utvrđivanje činjenica o tome šta se desilo kada su u pitanju pojedinci i kada je u pitanju utvrđivanje pojedinačne odgovornosti, ali da oni ne mogu pružiti kompletnu, punu sliku o tome šta se desilo, da se sudovi ne mogu baviti ni delićem počinjenih zločina, da ne mogu ni manji broj onih koji su počinili zločine izvesti pred lice pravde i da su zapravo svedoci, odnosno žrtve, u jednoj posebnoj poziciji kada se pojavljuju pred sudom. Oni su u funkciji da pomognu sudu da utvrdi odgovornost optuženih, a nikako patnju koju su oni preživeli. I upravo to što su o tome govorile i sudije i tužioci, a u velikoj meri i učesnici, ta ideja o osnivanju komisije Bosne i Hercegovine je tada na tom forumu dovedena u pitanje zato što je većina argumenata i većina učesnika u svojim raspravama ukazali su da regionalni pristup, neko regionalno telo može više da pomogne da se utvrdi ta potpunija istina, činjenična istina koja će biti zasnovana na činjenicama i da ima više šanse da svi zločini budu dokumentovani i da se ne zaboravi nijedno selo, nijedan grad u kojem su se događali zločini. Regionalni pristup je tada prihvaćen kao najbolji okvir u kojem će žrtve moći da isnose svoje lične ispovesti o tome šta se njima desilo i da na taj način zapravo pomognu da se gradi slika šta se uopšte desilo. Od tada pa nadalje, mi imamo definitivno podršku da je regionalni pristup u odnosu na prošlost upravo onaj potreban pristup koji treba da koristimo u suočavanju sa prošlošću. Svi počinju da se zalažu i da iznose argumente o potrebi da se osnuje neko regionalno telo. O tom regionalnom telu, regionalnom pristupu mi smo razgovarali na više od 20 skupova, na 4 foruma i na 15-16 skupova na kojima je bilo maksimalno o 35 učesnika.

U maju 2008. godine, kao što ste mogli da vidite na ovom filmu, događa se, ja bih rekla, jedan vrlo važan skup u Podgorici koji okuplja predstavnike udruženja porodica žrtava, porodica nestalih i drugih žrtava iz svih država bivše Jugoslavije. I tada, ove tri organizacije koje sam pomenula, Fond za humanitarno pravo, Documenta i Istraživačko-dokumentacioni centar, izlaze sa idejom da se formira upravo jedna komisija i da se zove REKOM, jedna regionalna komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava. Svi učesnici podržavaju tu inicijativu i potenciraju da je vrlo važno što će konačno da se raspravlja, diskutuje i zalaže za osnivanje jedne komisije koja će biti fokusirana na žrtve, gde su žrtve u prvom planu, a ne na dokazivanje odgovornosti onih koji su optuženi pred sudom. I od tada počinje ta ideja o regionalnoj komisiji da dobija konkretne forme tako što se zapravo razgovara o tome da je vrlo važno da iza te inicijative [REKOM] više ne stoje samo tri organizacije nego da se razvija, stvara jedna koalicija organizacija za ljudska prava, organizacija mladih, udruženja porodica žrtava koji će da zastupaju tu ideju o potrebi da se

formira regionalna komisija, ali sa jasnom svešću da tu komisiju ne osnivaju ni udruženja porodica žrtava, ni nevladine organizacije za ljudska prava nego da legitimitet toj komisiji treba da daju vlade, parlamenti i da ona može da uspe jedino ako države preko parlamenata učestvuju u formiranju takve jedne komisije. Odmah, na samom početku su razjašnjene ... To nije nikakva komisija koju stvara civilno društvo, koju stvaraju nevladine organizacije ili udruženja. Ta komisija može da ima moć samo i isključivo ukoliko je države svojom voljom, saglasnošću i razumevanjem da je potrebna i prihvatanjem ove inicijative, osnuju. Krajem oktobra 2008. godine na Četvrtom [regionalnom] forumu [za tranzicionu pravdu] na Kosovu, u Prištini/Prištinë, formalizovana je ta koalicija civilnog društva za podršku za osnivanje regionalne komisije, REKOM i od tada počinje ta rasprava o tome – kakva komisija, koji su to ciljevi, koje ciljeve treba da ima komisija. Zatim, šta treba da bude u mandatu te komisije. Kakva struktura te komisije treba da bude. I javljaju se i vrlo saglasna mišljenja o pomenutim pitanjima, ali ima i različitih mišljenja i naravno ... Mi smo zapravo sva ta mišljenja sakupili, sve te predloge i preporuke sakupljamo i cilj je da u ovim konsultacijama dođemo do što više konkretnih predloga, preporuka na osnovu kojih bi komisija, zapravo jedna radna grupa koju tek treba da formiramo, gradila taj naš model REKOM-a, model regionalne komisije koju bismo krajem 2010. godine, svi kao koalicija, predali parlamentima Hrvatske, Srbije, BiH, svih država naslednica bivše Jugoslavije, sa zahtevom da se otvori parlamentarna rasprava o toj inicijativi, i da se usvoji inicijativa o osnivanju regionalne komisije koju mi svi zovemo REKOM. Šta su zapravo zajednička mišljenja, predlozi? Znači, nema dvojbe, svi koji učestvuju u ovim konsultacijama smatraju da je preko potrebna ta komisija regionalnog karaktera zato što svi imaju taj strah da ... To pitanje šta se desilo u prošlosti ... Da žrtve polako postaju jedna sporedna tema, da više to nije važna politička tema ili da se žrtve nalaze na nekom prvom planu javnosti samo onda kada su u pitanju neka velika obeležavanja, a da ih zapravo više nema, nema ni političkog interesa, a nema ni društvenog interesa kada su u pitanju žrtve. [Nema interesa] O ratnim zločinima, počinjenim patnjama i onima koji su do njih [patnji] zapravo doveli, tj. neposredno učestvovali u izvršenju tih ratnih zločina. Učesnici na skupovima poput ovog se u potpunosti slažu da sva masovna ubistva moraju biti predmet razmatranja i bavljenja Regionalne komisije. Vrlo se insistira i to ne samo žene žrtve rata, nego i svi ostali učesnici, da silovanje treba itekako da bude kao krivično delo u mandatu te komisije. Postavljalo se i pitanje nedostatka relevantnih, potpunih podataka o logorima i logorašima. Ostalo je to još uvek kao otvoreno pitanje o kojem se diskutuje. Da li ta Regionalna komisija, REKOM, treba da se bavi i logorima, da se ustanovi tačan broj logora, da se imenuju svi ti logori, da se naprave potpuni, tačni, precizni spiskovi svih onih koji su bili u logorima, ali da se počne od toga, od definicija koje se koriste i u Međunarodnom krivičnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju ... Da se tačno definišu šta su to logori, šta su zatvori, koji su to razni objekti, da su najčešće objekti u kojima su se pre rata odvijali razni kulturni događaji bili pretvoreni u zatvore i mučilišta ... Ono što se također vidi kao zajedničko mišljenje učesnika je da je popis onih koji su ubijeni, stradali i nestali jako važan i da komisija, taj REKOM, treba da ima taj popis. Rezultat [precizan popis] mora da bude jednom utvrđen, pa, bilo da ga rade neke nevladine organizacije, bilo da na kraju taj posao finalizuje REKOM, ali popis ubijenih, stradalih i nestalih mora da postoji.

Ono što je bilo razlike u mišljenjima učesnika ticalo se šta zapravo treba da je cilj REKOM-a. Da li da utvrdi činjenice o tome šta se desilo ili da se REKOM bavi i uzrocima? Zašto se desilo? Na posljednjim konsultacijama koje smo organizovali u Trebinju, bilo je učesnika koji su rekli da se REKOM ne može baviti samo činjenicama o počinjenim zločinima. Postoji nešto što oni vide i kao pripremu i rata i pripremu tih zločina. Smatraju da se mora poći od perioda koji su oni odredili ili definisali kao vreme pripreme. Vi ste i u ovom filmu videli neke učesnike konsultacija koji kažu – mora se poći od uzroka rata. Ima onih koji iznose, kao

jedan od argumenata zašto treba da je glavni posao REKOM-a da utvrdi činjenice – kada se utvrde činjenice koje više niko ne može da osporava, opis tih činjenica daje najjasnije stanje i o tome šta se desilo i o tome kako se i zašto se desilo. Hoću da kažem da ta pitanja i dalje jesu vrlo aktuelna u ovim našim raspravama i, naravno, sva mišljenja i sve argumente o činjenicama, o političkom kontekstu, o istorijskom kontekstu biće zapisana i, naravno, konačni predlog modela neće biti ni zaključen ni predat, a da ta sva mišljenja nisu uvažena, nisu uzeta u obzir. Ono što je relevantno pomenuti, kada su u pitanju te rasprave, to je šta učesnici misle o tome, o počinocima, gde vide neko njihovo mesto, kako se odnositi prema njima, posebno prema veteranima. To su bila vrlo podeljena mišljenja, ali su se svi slagali da veterane ne treba isključiti iz procesa konsultacija, da veterani treba itekako da učestvuju i da će to njihovo učešće doprineti i njihovoj integraciji. Neki se nisu slagali uopšte da pripadnici vojske ili policije mogu uopšte ući u obzir da budu članovi komisije, a neki su nasuprot tome smatrali da među veteranima, među pripadnicima vojske i policije ima onih koji su se itekako sve vreme zapravo trudili da nijedan njihov postupak ne bude mimo zakona i da oni mogu da budu itekako dragoceni upravo u radu komisije. Kada se govorilo, pominjalo odnos prema počinocima ratnih zločina onda su se čula različita mišljenja i rekla bih da porodice onih koji su nestali, a nisu još uvek nađeni, da oni imaju jednu posebnu osetljivost upravo na tu situaciju da je sudbina nestalih još uvek nerazjašnjena i da je još uvek oko 17.000 onih o kojima se ništa ne zna, da njihove porodice i dan danas tragaju za posmrtnim ostacima i pokušavaju na razne načine da dođu do podataka, obaveštenja o tome gde se nalaze te tajne grobnice u kojima bi mogli biti i oni koji još uvek nisu nađeni. Od nekih porodica, članova porodica žrtava moglo se čuti da oni misle da treba razmatrati i tu mogućnost da se nekim počinocima može smanjiti kazna, neki amnestirati, ako zbilja daju podatke i to na jedan iskren i pošten način javno iznesu, da onda zapravo zauzvrat za te podatke i za smirivanje tih porodica, koje već više od 15 godina tragaju za telima, kostima na kraju i za razrešenjem tog pitanja šta se njima desilo, da to treba imati u vidu. Bilo je onih koji su smatrali apsolutno da je nedopustivo činiti bilo kakav dogovor sa onima koji su činili ratne zločine, osim da se dokazi prikupljeni tokom konsultacija i u toku rada REKOM-a trebaju predati nadležnim organima, odnosno tužilaštvima. Bilo je onih koji su izneli podatke koji se ne mogu zanemariti, a to je da zakonodavstva određenih zemalja već imaju na neki način tu neku vrstu amnestije prema onima koji supočinili zločine. Pa je tako pomenut zakon Republike Srbije [Zakon o krivičnom postupku, ZKP Srbije] koji predviđa i daje mogućnost da počinoci ratnih zločina budu potpuno amnestirani ukoliko iznesu podatke, dokaze protiv saoptuženih, ali jedan uslov mora da bude zadovoljen – onaj koji daje podatke ne može biti organizator zločina, ali može biti učesnik. Znači, zakon [ZKP Srbije] dopušta da on bude potpuno amnestiran. Ta činjenica šta sve propisuje zakon Republike Srbije [ZKP Srbije] uvek je unosila u raspravu o tome da li je uopšte dopušteno da takav jedan zakon postoji, ali ... Pazite, u situacijama kada su neke države kao Srbija počinjale sa suđenjima za ratne zločine, kada nije bilo uopšte ni dovoljno podataka za optuživanje, ovakav jedan dogovor sa onima koji su počinili zločine otvarao je mogućnost za suđenje za ratne zločine. Sada ima inicijativa da se izmeni taj zakon, tako što bi se umesto potpune amnestije razmotrila mogućnost da oni koji daju podatke o počinjenim zločinima, a optuženi su, daju podatke o drugim optuženima, da se može razgovarati o smanjenju kazne. Ima samo još nešto što bih ja htela da vam ukažem, da vas na taj način podstaknem da vi razmišljate o tome kakav odnos ta Regionalna komisija treba da ima prema sudovima? Kakav odnos treba da ima prema komisijama za nestale, zato što u svakoj državi postoje komisija za nestale. U Bosni i Hercegovini sada postoji Institut za nestale. Kakav odnos treba da bude? Ono što se može čuti kao jedna preporuka, a to je zapravo da REKOM neće preuzeti, ne može preuzeti posao komisije za nestale, ali računajući da bi REKOM mogao doći do više podataka o masovnim grobnicama, predlaže se i preporučuje i tako se vidi taj odnos ... Vidi se da će REKOM saradivati sa svi

državnim komisijama za nestale, pomoći zapravo da se ova brojka od 17.000 nestalih značajno smanji. Što se tiče odnosa REKOM-a i tužilaštva, taj odnos se vidi tako što bi zapravo REKOM značajne dokaze do kojih dođe trebalo da prosledi tužilaštvima. REKOM nije zamena za sudove, nije zamena ni za tužilaštvo, ali može u značajnoj meri da pomogne da se intenzivira taj proces optuživanja i suđenja za ratne zločine. Ono šta je bilo jako primetno u tim konsultacijama to je da se postavljalo pitanje kako će REKOM uzeti neke iskaze i dokaze kao potpuno istinite, kako će da formira taj neki svoj sud o tome da je nešto što su neki rekli potpuno tačno, istinito i da može stati iza toga. Znači, postavilo se pitanje dokaznosti onoga šta neko iznosi da se desilo. Mislimo da je vrlo dobro i važno reći da su učesnici konsultacija bili jako svesni opasnosti da ponekad može da se desi da se iznese potpuno neko subjektivno viđenje događaja, a da to ne odgovara činjenicama. Zato su se mnogi zalagali upravo da svaki iskaz, svaki iskaz koji sadrži činjenice, koji ukazuje na neki dokaz mora biti proveren iz najmanje 2-3 izvora. I samo bih dodala još nešto, da vam kažem koliko zapravo svi učesnici smatraju da ta fokusiranost na žrtve mora da ima jednu posebnu formu, a to je da REKOM organizuje javna slušanja. Zapravo ono šta je primećeno kao jako ograničenje upravo u sudskim procesima, onaj ko je pratio neko suđenje zna, da sudsko veće ima pravo da svakom svedoku, pa ma kako tešku traumu taj svedok nosio, proživeo užasno iskustvo, ima pravo da mu kaže „molim Vas, ali vratite se na predmet optužnice, to nije u okviru te optužnice“. To teško deluje na svedoke i žrtve, odnosno, mislim pre svega na žrtve, na očevidce. To uskraćivanje da mogu da iznesu svoju ličnu priču, da mogu da kažu ono što im se desilo, to deluje, uznemirava ljude i ponovo se osećaju uskraćenim i kao žrtve. Ova javna slušanja predstavljaju jednu vrstu ne samo potrebe, nego to je način kako ćemo mi koji nismo žrtve, mi koji smo zainteresovano društvo i koji hoćemo zapravo da pokažemo da su nam te žrtve bitne ... Jedini način je da se organizuje, stvori, izgradi javna platforma koja će omogućiti da se čuje glas žrtava, da pokušamo na taj način da stvorimo, da izgradimo saosećanje sa žrtvama iz druge etničke zajednice i da povratimo ono što je nekada postojalo na ovim prostorima, a to je solidarnost, solidarnost zbog onoga što je neko proživeo, solidarnost zbog toga što je izgubio najbliže članove, solidarnost zbog toga što je čitav njegov život obeležen tim strašnim zločinom. Ovo su neke jednostavne stvari i ne nudimo mi sada neku teoriju ili neku platformu za razgovor koja je vama nepoznata. Sve to nešto o čemu mi govorimo je deo i nekih vaših života i hoćemo sa vama, sa drugima da pokušamo da izgradimo taj neki model komisije koji bi bio fokusiran na žrtve, ali koji bi stvorio konačno osnove da gradimo jedan objektivni, činjenički zapis o tome šta se desilo, ali sa jednim, najvažnijim ciljem da pokušamo da sprečimo da se to više nikada ne dogodi. Molim vas, ne ustručavajte se. Slobodno mislite, pomozite da ova jedna inicijativa koja je važna ne samo za žrtve, važna je za sva društva, za buduće generacije, da ona dobije svoju konačnu formu i da uspemo da zapravo države, vlade, parlamente pridobijemo da oni donesu odluku o osnivanju te komisije. Mi smo smislili ... Izvinjavam se zbog ovog odugovlačenja na kraju. Smislili smo kako zapravo na kraju da damo legitimitet toj inicijativi. Pa smo smislili da bi bilo dobro prikupiti milion potpisa i kada iza jedne inicijative stoji milion građana onda, bojim se, da će teško bilo koja država s teritorije bivše Jugoslavije reći „ne, prošlo je vreme, mi treba da se okrenemo budućnosti, nama ne treba neka komisija koja će se baviti onim što pripada prošlosti“.

Vehid Šehić: Ja se zahvaljujem Nataši. Kao što vidite po našem programu, sada bi trebali da napravimo pauzu.

Nataša Kandić: Kasnili smo ...

Vehid Šehić: Hoću da pitam da li bi trebali jedno 15 minuta da produžimo, pošto smo kasnili 15 minuta, tako da će se čitav ovaj program malo produžiti. Čuli ste sve ovo što je Nataša rekla. Sada otvaram diskusiju. Iznesete svoje stavove, mišljenje, preporuke. One mogu biti pozitivne i mi bi željeli da su pozitivne, a mogu biti i one druge vrste, jer takvih je i dosad bilo. Ali, želio bih da taj naš razgovor bude stvarno otvoren sa puno povjerenja jednih u druge. Ako želite pauzu ... Pošto ima pušača, vjerovatno, koji su danas najugroženija kategorija nakon ovih žrtava ... Pa pitaću vas, možemo nastaviti ako želite da ispoštujemo ovu pauzu, jer imaćemo vremena kasnije razgovarati kad čujemo i iskustva drugih u uvodnom izlaganju Branka Todorovića. Želite li pauzu ili da nastavimo rad? Evo, pauza. Dobro.

Pauza

Vehid Šehić: Prema našem rasporedu sada će Branko Todorović govoriti o najboljim iskustvima drugih u utvrđivanju činjenica o prošlosti.

Najbolja iskustva drugih u utvrđivanju činjenica o prošlosti

Predavač: Branko Todorović, Helsinški odbor za ljudska prava u RS, BiH

Branko Todorović: Hvala. Kada govorimo na ovim konsultacijama o iskustvima drugih u većini slučajeva prisutni reaguju na jedan tipičan način, naš, da kažem, sa ovih prostora, a to je kako nama ta iskustva neće puno pomoći, kako smo mi specifični, kako smo mi kompleksniji, drugačiji i, u većini slučajeva kažemo kako nas to previše i ne interesuje. Međutim, sigurno je da ne samo po pitanju utvrđivanja činjenica ili procesa izgradnje povjerenja ipak imamo i trebamo naučiti i preuzimati od drugih, itekako puno. Nemojmo samo zaboraviti, recimo, činjenicu da nakon Drugog svjetskog rata, Njemačka i Francuska pet, šest godina nakon rata su postavile temelje Evropske unije. Evo u Bosni i Hercegovini prošlo je već 13, 14 godina od završetka rata a mnoge stvari nisu krenule naprijed onako kako smo mi očekivali i kako bi većina ljudi željela, a to je da se uspostavi jedan okvir za normalan život. Kada se govori o iskustvima drugih, na početku treba napomenuti da komisije koje su osnivane u svijetu su bile osnovane u suštini od strane države i predstavljale su zvanična tijela kojima je država preko svojih institucija davala ovlaštenja. Zadatak svake komisije je bio da istražuje i utvrdi činjenice o počinjenim zločinima u prošlosti, ali se može baviti i utvrđivanjem uzroka. U svakom slučaju, ona mora utvrditi posljedice počinjenih zločina, kao što je broj i imena žrtava, eventualno popis odgovornih i tako dalje. Kada pogledamo komisiju i uporedimo ih sa drugim mehanizmima tranzicione pravde, kada ih uporedimo recimo sa suđenjima za ratne zločine, onda se mora naglasiti da je specifičnost komisije da su one u svom radu fokusirane na žrtve, da pružaju javnu platformu žrtvama ratnih zločina. Suđenja za ratne zločine imaju primarno cilj da utvrde krivičnu odgovornost osumnjičenog, dok žrtve u okviru ovog mehanizma pretežno imaju ulogu svjedoka. Tako da bi komisija trebalo da da jedan širi okvir da žrtve govore o onome kroz što su prošle i što su preživjeli ili čemu su bile izložene. Druga specifičnost komisija je da se osnivaju na geografskom području gdje su se desili zločini, da relativno brzo okončavaju svoj rad. Dosadašnja iskustva su pokazala da je najefikasnija komisija trajala najduže 3 godine, te da svoj rad završavaju finalnim izvještajem o tome koje činjenice iz prošlosti su utvrđene njenim radom i koje preporuke za budućnost mogu da se zakluče iz toga. U svijetu je do sada osnovano približno 35 komisija. Neke od njih su osnovane predsjedničkim dekretom i to je sigurno najbrži način da se komisija osnuje. Nekoliko država u svijetu poput Urugvaja, Njemačke i Južne Afrike koristilo je malo teži put i osnivale su komisije preko parlamenata. Ovaj način osnivanja zahtijeva široke konsultacije i rasprave kao, recimo, u slučaju južnoafričke komisije koja je utrošila više od 300 sati rasprave u parlamentu, te konsultacije sa udruženjima žrtava poput

ove današnje naše ovdje, nevladinim organizacijama i društvom u cjelini. Ovaj način čini da komisije postanu javne, otvorene i podržane od strane šire javnosti. Koalicija za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje ratnih zločina i drugih teških povreda ljudskih prava u bivšoj SFRJ, dakle REKOM je upravo izabrao taj put, teži, ali transparentan, otvoren, put konsultacija o čemu je Nataša Kandić maloprije govorila.

Mandat komisije

Koji je mandat komisija i koji bi trebao da bude ove komisije? Mandatom komisije se utvrđuje metodologija rada same komisije, utvrđuju se njeni ciljevi, definišu se njena ovlaštenja, geografsko i vremensko područje njenog djelovanja, zločini koji će se istraživati. Mandat komisije može biti vrlo precizno definisan, kao što je bio slučaj sa dvije latino-američke komisije koje su u centar svoga rada stavile istraživanje i utvrđivanje činjenica o prisilnim nestancima. To je ove komisije učinilo bržim, naočigled efikasnijim, ali su one imajući tako ograničen mandat u svom radu izostavile istraživanje drugih obrazaca kršenja ljudskih prava i čak isključile neke grupe žrtava. Mandat može biti široko postavljen na početku i onda ostavljena odluka samoj komisiji da usmjerava i definiše u zavisnosti od samog toka rada. Kada imamo u vidu REKOM, onda se mi moramo upitati čime bi se ova Regionalna komisija trebala baviti, zato smo se danas ovdje sastali u Zvorniku. Bili smo u drugim gradovima Bosne i Hercegovine. Bićemo još u nekim, tako da vi kažete šta vi mislite čime bi ova komisija trebalo da se bavi, koje zločine treba da istražuje, koji vremenski period bi bio obuhvaćen njenim radom, ko se sve može smatrati žrtvom, da li se REKOM treba baviti istraživanjem postupaka pojedinaca ili institucija. Sve su to važna pitanja kada govorimo o mandatu komisije koja, svi vi, odnosno svi mi zajedno treba tokom konsultacija da definišemo.

Kriterijumi za izbor i način izbora članova komisije

Komisija, kada bude osnovana, naravno, imaće svoje članove. Pitanje je na koji način će se birati ti članovi komisije. Oni bi trebali da rukovode radom, istragama, definišu rad komisije i na kraju odlučuju na koji način će se sastaviti finalni izvještaj. Kada je način izbora članova komisije u pitanju, iskustva drugih su različita. Latino-američke komisije, na primjer, članove biraju odmah po osnivanju komisije bez širih konsultacija sa javnošću, a u nekim slučajevima poput Ekvadora članove su birale organizacije za ljudska prava. Druge komisije su birale malo teži, kompleksniji način izbora članova osnivajući Odbore za imenovanje ili Selekcione panele pa su kandidati prolazili relativno rigorozne intervjuje. Ovaj način jeste utrošio više vremena i energije, ali je zato bio transparentniji i ostavio je javnosti utisak da, zapravo je i učinio da, ne samo utisak, učinio u praksi da građani ili predstavnici udruženja ili žrtve mogu da učestvuju u samom procesu izbora članova komisije. Ja mislim da bi i vama bilo bitno da možete da utičete na to, kada ova komisija bude trebala da se formira, da utičete na to ko će biti članovi te komisije, ko će biti članovi tih nekih tijela koja bude komisija možda formirala. Znači, to je jedan proces u kome vi treba da imate aktivnu poziciju i da budete informisani. Taj proces zaista mora i treba biti transparentan. Naravno da **osobe koje budu birane u komisiju treba da imaju nepodijeljenu podršku društva, jedan ugled u društvu i da su prihvaćene od šire javnosti.** Ali, evo, kažem to je jedno pitanje o kojem možemo ovdje danas razgovarati, kako vi to vidite. Znači, na koji način bi bili birani članovi komisije.

Struktura komisije

Kada govorimo o strukturi komisija, one pored članova, evo koje sam sad pominjao, imaju i drugo osoblje. Znači, mora se angažovati osoblje koje bi pomagalo u cjelokupnom radu komisije, koje bi prikupljalo izvještaje žrtava i svjedoka, sređivale dokumentaciju, pravile baze podataka i slično. Neke komisije su imale i više od 60 zaposlenih, poput Argentine i Čilea, a južnoafrička komisija je imala čak preko 300 osoba koje su učestvovala u radu, jer je imala vrlo složenu strukturu, sa 3 pododborna – odbor za kršenje ljudskih prava, za obeštećenje žrtava i odbor za amnestiju. I sada kada razmišljamo o našim ciljevima u okviru REKOM-a, treba odgovoriti zapravo na to pitanje, koje bi to bile sve, prateće službe koje bi pomagale zapravo, odnosno koje bi učestvovala u tim tehničkim pitanjima rada komisije. Također, ono što je specifično za našu komisiju je to što je ona regionalna. To je na neki način možda još složenije, ali s druge strane, problem je regionalni, problem je zajednički: bilo bi vrlo teško odvajati problem Hrvatske, a da ne dotičemo ono što se dešavalo u Bosni i Hercegovini i Srbiji ili u cijelom regionu.

Javno slušanje žrtava

Iskustva drugih su pokazala da su neke od komisija do sada radile na zatvorenim sjednicama. Međutim, južnoafrička komisija je imala javna slušanja žrtava, ali i počinitelja. Pazite, to je sada vrlo interesantno i to otvara neka, da kažemo pitanja i morala, pitanja iz etike i pitanja odnosa u društvu, pogotovo tih kompleksnih odnosa koje imamo između počinitelja zločina i žrtava gdje smo mi svjedoci da se na jedan vrlo osjetljiv način u Bosni i Hercegovini reagovalo čak na ono što se dešavalo, recimo, pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju ako bi neko dobio neku blažu kaznu ili ako bi neko saradivao sa pravosuđem, pa onda na taj način bio, da ne kažem oslobođen dijela krivice ili izbjegao potpuno odgovornost. Sada isto možemo postaviti i pitanje kako bi u Bosni i Hercegovini bilo prihvaćeno da neki od počinitelja zločina, recimo, govore javno u toj komisiji, i da to mediji prenesu i da to žrtve gledaju i tako dalje. Dakle, s jedne strane vjerovatno da bi bilo oštrih kritika koje bi govorile da umjesto da se nađu zatvori, da im se, da kažemo, uskrati mogućnost da svojim javnim pojavljivanjem ponovo povređuju osjećanja žrtava. Sa druge strane, mnogi bi rekli da je zapravo to dobra mogućnost da javnost i oni koji možda nisu u potpunosti ubijeđeni ili uvjereni da se to zaista tako dešavalo ili oni koji su to prikrivali ili koji su to falsifikovali, da je ipak to sada dobra prilika da neko od tih počinitelja, da li zbog želje da izbjegne neku kaznu, da li zbog griže savjesti možda i tako dalje, javno govori o onome što je počinio i u čemu je učestvovao. I, evo, kažem, to pitanje je isto za vas danas ovdje. Da li biste vi bili spremni da vidite tako nekoga i da slušate da on govori možda o onome u čemu je učestvovao, možda čak i malo svoju ulogu umanjujući u tome a neke druge opterećujući više i tako dalje? Dakle, to su ta vrlo složena i osjetljiva pitanja o kojima je jako važno šta vi mislite. Nekada ta javna govorenja [žrtava i svjedoka] svakako mogu da, prije svega, pobude solidarnost u društvu, koju mi danas u Bosni i Hercegovini, nažalost, nemamo. Mi smo svjedoci evo bili ovih dana, prije desetak dana, da svakoga njegova bol najviše boli, da svako vodi računa o svojim žrtvama i da i dalje se okreće glava od patnje drugih kao da ta patnja zapravo nije ni postojala ili mi svjesno želimo da je ignorišemo izražavajući time neku vrstu svoga stava ili svog nezadovoljstva zato što druga strana neće da prihvati činjenicu o tome da smo i mi možda neki drugi bili žrtve. Također je pitanje ko bi sve bio pozvan da govori, žrtve, svjedoci, ali koje žrtve, koji svjedoci. Sve komisije koje su radile, dakle, u svijetu su otvorile to delikatno pitanje koje će i ova, a to je kakav odnos komisije treba da bude prema počiniocima zločina.

Odnos prema počiniocima zločina

Naravno, komisija ono što radi, to će biti jedan vansudski mehanizam. Neke komisije poput onih u Čadu ili Salvadoru su imale ovlaštenja da imenuju počiniocima. Neke komisije čak nisu imale ovlaštenja ni da imenuju počiniocima. Nisu smele javno da pominju njihova imena. I to je jedno od najkompleksnijih pitanja. Južnoafrička komisija, za koju sam rekao da je bila specifična, ona je imala i taj poseban odnos prema počiniocima, pružajući mogućnost dodjeljivanja amnestije za počinjene zločine onima koji bi ih javno priznali i koji bi se, da kažemo, pokajali. Međutim, ni to nije bilo tako osmišljeno da se svako, ko prizna bude amnestiran. I Nataša je maloprije rekla, da i u Srbiji, dakle, oni koji su organizovali zločine ne mogu biti amnestirani time što će ih priznati, ali da neki od nižih učesnika mogu. I u Južnoj Africi od 7000 onih koji su se prijavili kao počinioci zločina da bi tražili amnestiju, da bi tražili tu vrstu jednog javnog oprost, da kažem, 1167 je dobilo. Znači, skoro svaki šesti je tek dobio. To je negde možda oko 16, 17 odsto koji su dobili tu vrstu amnestije. Ovi drugi su ... Neki od njih su verovatno kasnije završili na sudu. Međutim, evo, to je otvoreno pitanje i za današnje konsultacije. To je otvoreno pitanje o kojem razgovaramo na konsultacijama u Bosni i Hercegovini. Kako ćemo se ... Kako bi ova komisija trebalo da se odnosi prema počiniocima? Da li ih treba imenovati? Kako možemo osigurati da informacije koje su se dobile na terenu mogu utvrditi nečiju odgovornost? Da li je kvalitet tih informacija zadovoljavajući, da ne bi došlo do lažnog optuživanja. Ko nama može uopšte, zapravo članovima komisije, garantovati da će svi ljudi koji budu uključeni u ta svedočenja govoriti istinu. Također se u Bosni i Hercegovini otvara uvijek jedno pitanje, a to je da li bi, recimo, radu ove komisije mogao doprinijeti da neki od tih počinitelja možda, opet kažem zbog griže savjesti ili zbog osećaja odgovornosti, kažu za mjesta gdje su sahranjeni posmrtni ostaci žrtava. Mi smo svjedoci da se, nažalost, u Bosni i Hercegovini, još više od 10000 osoba i dalje vode kao nestali, da se ne zna gdje su ti ljudi sahranjeni. Sigurni smo da oni pripadnici vojnih, policijskih i drugih struktura koji su učestvovali u tome znaju gdje se nalaze masovne grobnice i da se treba pronaći način da ova komisija eventualno pomogne u tome da se otkrije što veći broj tih masovnih grobnica i da se, da kažemo, pronađu posmrtni ostaci nestalih. Dakle, puno je pitanja otvorenih, vrlo ozbiljnih, vrlo teških, vrlo bolnih, pogotovo za žrtve. To je proces i put kroz koji naše društvo mora proći. Njega neće iznijeti niti stranci, niti neko drugi sa strane. On se tiče direktno svih nas, naravno, najviše žrtava i u tom pravcu bi ne samo ovaj vaš današnji dolazak ovdje po zaista pretoplom danu, nego vaš angažman tokom ovog procesa trebao da bude što snažniji i što direktniji. Ovaj proces ne pripada samo niti organizacijama iz kojih mi dolazimo, on ne pripada nekome, kako bih rekao, ko je tu inicijativu osmislio. On nije ničije vlasništvo. Taj proces pripada vama. Vi ste danas pozvani da vi učestvujete u njemu. Ništa unaprijed nije nacrtano. Ništa unaprijed nije zapisano. Evo, ja sam vam govorio o iskustvima drugih. Ali o mandatu, o kriterijumima za izbor članova, ono čime bi ova komisija trebala da se bavi, o njenoj strukturi, o pitanjima koja se otvaraju, ništa nije još urađeno pa rečeno „evo to je nešto što vi treba da prihvatite“. To je nešto što vi kreirate. Vi iznosite svoje prijedloge i ove dosadašnje konsultacije su zaista u potpunosti pokazale da ste iznijeli niz suštinskih zapažanja koja će biti uključena u to što će raditi. Dakle, ova komisija pripada ne samo građanima Bosne i Hercegovine, nego građanima regiona, prije svega žrtvama, udruženjima žrtava, pojedincima i ona u najvećoj mjeri treba da uvaži vaše preporuke. Dakle, mnogo važnije od onoga što smo mi sada vama rekli biće ono što ćete vi sada reći. Hvala vam.

Vehid Šehić: Ja se zahvaljujem Branku. Sad otvaram diskusiju i ponovo vas pozivam da stvarno najotvorenije, najiskrenije, bez bilo kakvog straha govorite o ovoj temi, sugerirate šta bi trebalo da bude mandat koji je jako bitan, jer od tog će zavisiti i sama struktura komisije. Izvolite ... Izvolite, ja vas samo molim da se predstavite uvijek kad govorite, jer se sve snima ...

Diskusija, predlozi, mišljenja i preporuke

Moderator: Vehid Šehić, Forum građana Tuzle

Zekerijah Hadžić: E, hvala. Ovako, slušajući ovaj razgovor ... Prvo ću se predstaviti. Hadžić Zekerijah ispred Pravnog fakulteta i Asocijacije studenata općine Srebrenica. Ja sam otprilike ovako pravio neki koncept: ima više stavki o kojima bih želio govoriti. Pročitao sam ... Imamo dokumente neke ovdje. Jedan od prijedloga kaže potrebno je osnovati nacionalne komisije. Mislim da je to do sada i bila greška, jer sve te nacionalne komisije ... Svako vuče neku svoju stranu. Mislim da to nije dobra ideja. **Bitno je da tu rade stručnjaci, mladi ljudi i moralni ljudi,** moralne osobe, u takvim komisijama ... Jer kad bi sve podijelili ponovo po nacionalnom ... Kod nas u Bosni i Hercegovini sve se dijeli na nacionalno ...

Vehid Šehić: Pošto si ti pravnik, kad se govori o nacionalnom, misli se na državnom nivou.

Zekerijah Hadžić: OK, nisam razumio, pošto piše dole u opisu, misli se i na ...

Vehid Šehić: To je problem ...

Zekerijah Hadžić: OK.

Vehid Šehić: ... naše države. Kad spomenete nacionalno, odmah se dijelimo. Nacionalno upravo može biti integrativno, jer se odnosi na državotvorno.

Zekerijah Hadžić: OK, ali u opisu piše da se dijeli, jer kod nas se sve dijeli u Bosni i Hercegovini. OK. Mislim isto tako da ova komisija ... Potrebno je da djeluje van političkih utjecaja, pošto kod nas ... Vidimo da je sve ispolitizovano. Politički pritisci su jaki na sve komisije i rad svih tijela u Bosni i Hercegovini, tako da na kraju sve bude ispolitizovano i da nemamo onaj krajnji cilj koji želimo postići ovom komisijom. Što se tiče ... Ja sam zagovornik tog da u Bosni i Hercegovini treba donijeti takav zakon o ... Jer znamo da se u nas poriče genocid, ratni zločin, da takav ... Ja mislim da bi dobar prijedlog bio da se takav zakon donese u Bosni i Hercegovini, o sprečavanju takvih stvari, jer kod nas, znamo ... Negiranje zločina vidljivo je na svim ... Ljudi ne prihvataju, iako je Međunarodni krivičnu sud za bivšu Jugoslaviju donio razne presude koje su notorne činjenice i koje govore u prilog svemu. Međutim, kod nas neki ljudi i dan danas, naročito političari, negiraju zločin. Gospođa Kandić i vi ste isto tako govorili o žrtvama ... Pustiti žrtve da govore. Da, pustiti žrtve da govore, ali istinski da govore i istinske žrtve. Pošto znamo, isto tako, da ima situacija gdje se predoče neke stvari koje uopšte nisu takve ... Ali, isto tako, te žrtve kad govore bitno je ... Znamo svi i naučno je dokazano, što se tiče govora u prošlosti, kad neko govori o prošlosti šta se dogodilo da vremenom ta informacija i to sjećanje, izlapi i da nije to izvorno sjećanje i da treba koristiti te iskaze koje su te žrtve dale mnogo prije nakon doživljavanja takvih situacija i ... Današnji govor, ponovo kad bi pustili da govorimo, neće se poklapati u dosta situacija. I šta je najbitnije kod nas ovdje u Bosni i Hercegovini što se tiče istine ... Utvrđivanje takve istine ... Šta je istina? Šta je prava istina? I da već jednom krenemo naprijed, da ne stojimo u mjestu, a najpozitivniji primjer je Njemačka, kao što je gospodin Todorović pomenuo. Znamo kako su oni prihvatili ... I danas dan ispaštaju stvari koje su počinili u Drugom svjetskom ratu. I danas plaćaju tu cijenu, ali oni su kad im spomenete ... Oni su i danas dan protiv tog i oni najviše govore i najveći su govornici, a što se tiče ... Njihova je država to uradila na čelu sa gospodinom Hitlerom ...

Vehid Šehić: Sa gospodinom?

Zekerijah Hadžić: Pa, dobro, gospodin, jer se ...

Vehid Šehić: Pa ne može ...

Zekerijah Hadžić: Govorili ste o formiranju komisije. Znamo da su nacionalna zakonodavstva tako organizovana da prolazi ... Težak period imamo, znači, uvijek imamo neke domove ... Mora biti usvojeno u prvom kao i u drugom u istom tekstu ... Da je to teško. Teško je danas ... Znamo kako kod nas ima vitalni nacionalni interes ... Kad god neko hoće da opstruiše rad, on se pozove na vitalni nacionalni interes. I tako da što se tiče ovakve komisije, biće težak put da se organizuje i da se ona formira. **Ja mislim da ovakvi skupovi, djelovanje ovakvih nevladinih organizacija i raznih organizacija, da bi moglo pomoći i olakšati proces osnivanja ove komisije.** I gospođa Kandić je pomenula isto tako ove potpise. Ja mislim isto da bi to dobro bilo, milionski potpisi u našim državama da bi, mislim, dali do znanja političarima današnjim da je to ozbiljna stvar i da se više ne zaobilazi, jer 13, 14 godina smo poslije svih surovih dešavanja ... Maltene stojimo u mjestu. Sve su to napori na lokalnim nivoima i sve tako ostane na riječima. Što se tiče odgovornosti pojedinca, također ste govorili i Todorović, gospodin i svi vi uvodničari ... Znamo kako je to nacionalnim zakonodavstvima uređeno i što se tiče ... A i međunarodno zakonodavstvo... I da priznanja i davanja informacija, znači, bude kao olakšavajuća okolnost, odnosno za ublaženje odgovornosti ... **Ja sam tog mišljenja da bilo kakvu informaciju, ko god dao, da nije za oslobođenje od kazne, jer znamo da je osnovni cilj ... Svrha kazne jest preventivno djelovanje da se takvo nešto u budućnosti, da se tako nešto ne bi činilo.** To je otprilike, zasad.

Vehid Šehić: Hvala. Ko se sljedeći javlja za riječ? Izvolite.

Samir Palić: Pa, ovako. Ja sam Samir Palić. Želio bih, prije svega, pozdraviti organizatore i učesnike ovoga današnjega skupa. Mislim da je ovo jedna dobra inicijativa i dobra ideja da se o ovako jednoj tabu temi danas u Zvorniku, gdje ima puno stradalih, puno žrtava, razgovara na jedan otvoren način o svim žrtvama. Ono što bih želio ukazati, gospođa Kandić je u svom dijelu govorila ... **Mislim da bi trebalo oslikati i ulogu medija u pripremi ratno-huškačke propagandne mašinerije u periodu pripreme rata i ratnih sukoba, kao i ratnih razaranja na prostorima bivše SFRJ. Znači, sigurno bi i taj segment trebala ova komisija, po mome ličnom mišljenju, obuhvatiti, u generiranju nacionalizama kod svih strana. Znači, da se oslika uloga medija. Zatim, mišljenja sam da bi trebalo oslikati i odgovornost i ulogu vojnog rukovodstva, odnosno general-štaba bivše SFRJ za krvavi raspad Jugoslavije jer je ... Oružjem JNA napravljeni su ti zločini. Dalje, također i uloga međunarodne zajednice bi trebala u tom periodu, znači, kakva je bila i taj segment, 'ajd da kažem, uloga i velikih sila na ratna dešavanja, posebno na dešavanja na prostoru Bosne i Hercegovine, kada je jednom golorukom narodu nametnut embargo na naoružanje dok su sve ostale strane imale tu mogućnost.** Ono što je gospodin Todorović u svom izlaganju rekao, a ja sam ovdje već bio približio da treba izvršiti pritisak na proces traženja nestalih. **Žalosno je da, evo, 14 godina nakon završetka rata imamo toliki broj nestalih, koji se vode još nestalim, čija tijela nisu nađena. Mislim da svaka žrtva zaslužuje da ima svoj identitet i da ima svoje obilježje, odnosno da se na dostojanstven način pokopa i sahrani bez obzira o kojoj se žrtvi radi. Sigurno da lokalne zajednice na čijim prostorima su, izvršene egzekucije žrtava, da bi trebali znati gdje su te žrtve i pokopane. Tako da ova komisija, po mom dubokom mišljenju, bi trebala vršiti pritisak prema lokalnim zajednicama u procesu traženja nestalih osoba kako bivšim vojnim rukovodstvima tako i civilnim. A slažem se sa činjenicom da bi ova komisija**

trebala imenovati počiniocce ratnih zločina jer ipak ... Ako imenujemo žrtve neka nasuprot toga imaju i oni koji su počinili te ratne zločine bez obzira iz kojeg naroda dolaze. Znači, ja dajem punu podršku radu ove Komisije, radu Komisije koja će obuhvatati sve države bivše SFRJ i slažem se sa ovim ovdje što je gospodin Todorović iznio kao mandatom te komisije. Hvala.

Vehid Šehić: Hvala.

Radomirka Duvnjak: Pozdravljam sve prisutne ovdje. Dolazim ispred Odbora za traženje nestalih i prvenstveno me interesuje problem traženja nestalih lica.

Vehid Šehić: Samo se predstavite. Ja se izvinjavam.

Radomirka Duvnjak: Duvnjak Radomirka iz organizacije porodica poginulih, Vlasenica. Prenijeću vam mišljenje članova žrtava moga Odbora za traženje nestalih. Mi smo nezadovoljni kompletnim procesom traženja nestalih. Mi se pozivamo na ove i ovakve sastanke, a ne znam koliki je naš doprinos svemu ovome. Smatram da ovim pitanjem treba da se bave ljudi od profesije, akademici, pravnici, sudstva, tužilaštva i sve druge institucije na nivou vlasti. Osjećam se ovdje kao svjedok zločina i zdušno slušam sve emisije koje se vode u okviru procesa traženja nestalih. Nikada ni u jednoj situaciji nisam čula da je iko priznao srpske žrtve. Niko nikada nije javno iznio problem stradanja srpskog stanovništva u Kupresu, odakle ja dolazim. Činjenica je da tražim 17 godina svoga supruga, oca svoje dvoje djece koja su u pelenama ostala. On nije nestao na ratištima. On je odveden živ i zdrav u logore i nikada nije vidio svjetlost dana. A poznato nam je kroz kakve je sve torture prošao. I poznato mi je na koji način su ga osudili tamo da je ratovao u Vukovaru, a zna se tačno do kog dana je radio u prometu u Kupresu i zna se ko je bio izvršilac tih zločina tamo. To nije samo ta grupa od 17 ljudi. Zna se da su na povjerenje izvođeni ljudi, da su vođeni u Viline kuće gdje su masakrirani, ubijani. Svi su mi bili zatočeni i maltretirani po zarobljeništvu. Sve ove godine sam vodila brigu da prehranim svoje dvoje djece koje je ostalo u pelenama. I zato, još se jednom izvinjavam što me ponukaju emocije za sve ovo pa ne mogu da iznesem neko svoje mišljenje o realnom nekom stanju. Ali pozdravljam svaku inicijativu koja bi unaprijedila ove naše probleme, prvenstveno proces traženja nestalih. Ne znam šta bi više ... Jedino da se realno sagledavaju stvari, bez obzira na naciju. Nama članovima predstavnika žrtava je u interesu da se jednom pravilno postupi prema svim ovim pitanjima. Toliko. Hvala.

Vehid Šehić: Hvala velika. Imate pravo na emocije, jer je to i ljudski. Izvolite.

Dragoslav Mijanović: Ja sam Mijanović Dragoslav, već sam se jednom predstavio, predsjednik Skupštine Saveza i organizacija ratnih vojnih invalida Republike Srpske. Drago mi je biti na ovom skupu, ali kad pogledam sastav ljudi, vidim da je vrlo malo iz Zvornika, gdje se i održava ovaj današnji skup. Ali kad se upitam zašto je to tako, vidim mnogi nisu htjeli da dođu radi gospođe Kandić, pošto je ona srpskim žrtvama mnogo zadala bola sa svojim nastupom u mnogim skupovima, na mnogim mjestima, da je sama uvijek negirala srpske žrtve, a sama je iz srpskog naroda.

Vehid Šehić: Mogu? Ja se izvinjavam. Imate pravo da kažete. Neću vas ništa prekidati. Mi ne znamo sve. Možda znamo samo jedan dio, razumijete ...

Dragoslav Mijanović: Da.

Vehid Šehić: Vrijeme će pokazati ko je kakav bio. Nažalost, percepcija je takva, ali znam, utvrđivaće se sve. Utvrđivalo se sve, ali je percepcija takva da vi imate takav jedan zaključak.

Dragoslav Mijanović: Ja bih vas zamolio da me ne...

Vehid Šehić: Neću.

Dragoslav Mijanović: ...prekidate, da me saslušate do kraja i onda imate ...

Vehid Šehić: Dobro.

Dragoslav Mijanović: ... svoje mišljenje koje možete javno ovdje pred skupom da iznesete. Ja sam došao '96. godine iz Sarajeva gdje sam radio od svojih prvih radnih dana koje sam započeo. Vjerujte, iz Sarajeva nisam izašao što mi je bilo lijepo i što sam htio da izađem i da dođem u jedan mali grad kao što je Zvornik. 90-ih, čak i '89. godine, u Sarajevu je atmosfera tako bila i stvarana i vjerujte da srpskom življu se nije pisalo dobro. Već su se početkom 90-ih godina, mnogi znaju, formirane te nake grupe ljudi oko Sarajeva, gdje su vršene obuke i u mnogim firmama samom ili preduzećima u gradu Sarajevu je dizata tenzija „ma šta vi, Srbi, ma šta vi, Srbi“ i tako dalje, da ne potenciram, gdje je došlo do jedne situacije '90-ih godina, tako strašne, da su se ljudi pitali „šta se ovo dešava u ovoj Jugoslaviji“, a da ne kažem u Bosni i Hercegovini, gdje je stvarno bio komšijski suživot na jednom velikom i visokom nivou. Međutim, formiranjem nacionalnih stranaka, a znamo koja je prva nacionalna stranka u Bosni i Hercegovini formirana, došlo je do podjele među narodima i do podjele mnogih ljudi koji su jedva dočekali da se to desi. Odmah su se prisjetili Drugog svjetskog rata i žrtava jednog samog naroda koji je dozvolio sebi da bude odvođen u logore i na masovna ubijanja koja je, sad pogledam, navodno bošnjačkim ljudima ... Mogu da pogledam u oči koji su stvarno bili u ovome ratu jedni od žrtava, ali i većinski. Ja bih samo mogao da skrenem pažnju da nećemo sa ovakvim razmišljanjem već od ove dvojice-trojice sagovornika da budemo dovedeni u jedan ravnopravan položaj, gdje možemo da sagledavamo činjenično stanje. Vidite, u samom Sarajevu se desio zločin na sve tri stane, od sva tri naroda. Mnogo se može čuti u medijima koji su već '91. godine počeli da viču „oni s brda, oni s brda“, „pucaju oni s brda“. A ko su to oni s brda i na koga oni pucaju kad smo mi svi živili u Sarajevu. To su jedni problemi. Samo da par riječi navedem. Ili, možemo reći ovdje u Podrinju. Vratite se '41.-u u Podrinje. Šta se desilo sa srpskim narodom? I sami možete zaključiti šta vam se moglo pretpostavljati i dešavati '92. godine kada je počeo ovaj nesretni rat. Takvi smo mi Balkanci, ljudi gdje stvarno gledamo da jedni druge ubijamo i da su ubijamo do istrebljenja. Ja bih stvarno pozdravio mnoge organizacije koje bi sjele i rekle „pa jesmo, ubijali smo se na sve tri strane“, a zbog čega? Ko nas je doveo do toga? Opet pogledamo zapad. Sad kad vidimo od ova tri naroda jedan gleda u zapad, a dva ne. A taj zapad nam je i doveo ovdje samoubistvo. I do istrebljenja ... I, vjerujte, i vjerujte, sada poslije 13, 14, 15 godina je od ovog nesretnoga rata, opet pravimo tako jednu, ne znam kako da nazovem, sa tim manifestacijama i žrtava ... Pravimo mirne marševe, pravimo obilježavanje spomen obilježja gdje su se desili genocidi, a opet to sve zloupotrebljavamo u političke svrhe. Sticajem okolnosti ja radim u organu uprave Zvornik, pa sam bio na trasi puta do Srebrenice i na obezbjeđenju samom od neeksplodiranih ubojitih sredstava. Vjerujte šta se tu dešava i kako se istorijski časovi drže da ja to jedno pomirenje ... To pomirenje neće se doživiti još za 50 godina. I s kakvim se jezikom mržnje govori na tom maršu, a na tom maršu su učesnici od 12 do 60 godina, pa i više. Sami ste bili svjedoci šta se desilo odmah ... Znači, bila je kontramjera i s tim ne možemo se nikad pomiriti. Znači, opet jedni drugi su isto svoje žrtve veličali, pravili su problem i u toj samoj i napaćenoj Srebrenici, a znamo zbog čega i zašto. Zato ja molim ovaj skup da se urazumimo i

da riječ „tolerancija“ provedemo na sve strane ... Da ih sagledamo ... Ne možemo vikati da je Srbija, da je rat ovdje vođen sa strane Srbije i da smo mi okupiran narod. Zašto? Sami znate da je vođa muslimanskoga naroda još '90-e godine pozvao svoj narod da ne učestvuje u JNA. Neučestvovanjem u JNA oni sami nisu mogli doći do tog oružja. Srbi su učestvovali, oteli oružje i, znamo ... Mislim gdje sam sad maloprije, na ovog predsjednika mjesne zajednice, ja mislim s Kule, da je rekao nisu imali, da su bili goloruki. Nije tačno. Vi znate sami šta je akcija Padobran. Mi moramo istinu pričati ovdje. Akcija Padobran je do te mjere naoružala muslimanski narod, prema tome ... I hranom i oružjem. I ja bih završio sad s ovim. Hvala vam.

Vehid Šehić: Ja se zahvaljujem. Idemo polako. Evo, prvo Nataša Kandić, pa vi, pa onda mladi gospodin ...

Nataša Kandić: Evo, ja bih, na osnovu onoga što ste rekli, još više mislim da je nama preko potrebna ta jedna Regionalna komisija koja će se baviti utvrđivanjem činjenica. Prvo da utvrdimo činjenice koje više niko neće osporavati, nego ćemo se oko njih složiti, a da se ostavimo naših ličnih mišljenja, da nas sve povezuje ova inicijativa, a to je potreba da se utvrde činjenice. Meni se jako dopalo ovo što gospođa Radomirka kaže. Ona ima taj svoj osećaj da ono što se dogodilo u Kupresu, što se dogodilo njenom mužu, način na koji je on odveden, on nije neko ko je ratovao, da je to jedna nepravda, da to nigde nije ni zabeleženo niti je priznato i da ona traži da postoji jedan jednak odnos prema svim žrtvama. Apsolutno jedan vrlo konkretan i bojazan i strah i predlog i to je nešto što pripada ovom krugu o čemu mi razgovaramo. Znači, možemo mi svi pojedinačno da imamo o brojnim pitanjima različita mišljenja, ali kada je u pitanju Regionalna komisija postoji nešto... Ili podržavamo to ili smatramo da su te činjenice važne pa zato podržavamo, ili smatramo da je to oko čega ćemo zajedno da stanemo. A, molim vas, ja ne mogu da ulazim u neka vaša mišljenja, niti je to moje pravo. Ali ako ste vi za ovu inicijativu da se utvrde činjenice, da smanjimo prostor za manipulacije, zloupotrebe, onda smo na istoj strani. I dajte da se oko toga, da se tih nekih pravila držimo, a da ostavimo nešto što bi trebalo da pripadne upravo toj komisiji da utvrdi i najbolje je na taj način. Ja isto ... Ako vi kažete da neko nije došao zbog mene, onda taj neko nije ni seo da pročita o čemu je reč. Pitali ste što ste vi onda došli? Zato što ono što vi govorite ... Nije reč činjenica, ali ja razumem. Ako ste došli, onda smatrate da je i utvrđivanje činjenica važno i da je to jedino što povezuje sve one koji su u koaliciji i koji učestvuju u ovim konsultacijama: istina zasnovana na činjenicama, na jednakom odnosu prema svima koji su žrtve ratnih zločina i drugih teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava.

Vehid Šehić: Hvala. Prvo imamo ... Ja se izvinjavam nisam čuo sa desne strane. Izvolite vi.

Mustafa Muharemović: Mustafa Muharemović, Medžlis Islamske zajednice Zvornik. Ja ću pokušati s vama da podijelim neka svoja razmišljanja kada je u pitanju ovaj naš današnji skup i inicijativa za formiranje REKOM-a. Mislim da je ovo još uvijek u fazi inicijative, jel' tako? Mislim da bi svakako REKOM trebao imati svoje određene ciljeve. Šta je to? Mislim da je najvažnije za čitav ovaj prostor jugoistočne Europe pitanje ozdravljenja ukupnog društva. Vrlo često mi možemo čuti i, evo, čuli smo i danas, prebacivanje loptice eventualno na političke, političku elitu, da je ona krivac za sve i svašta. Međutim, ukoliko je zdravo društvo, ukoliko ima snažna potpora i inicijative iz društva, onda će i politička elita morati se prikloniti kako bi se rješavala sva ova pitanja tranzicije društva ka pluralizmu. Mislim da mi nismo još uvijek shvatili pitanje pluralnog društva. Različiti stavovi, inicijative, mišljenja, izgledi, vjere, objeđenja i tako dalje je nešto što je prirodno pluralnom društvu i vjerovatno ova će

tranzicija u našim glavama najduže trajati. I mislim da bi, između ostalog, i ovo što se radi, a to je traženje, na neki način, istine ... Istinu sigurno nikada nećemo imati potpunu. Vjerovatno nećemo imati ni sve žrtve pronađene, nažalost. Vjerovatno dosta je nas ovdje, na neki način, ili žrtva ili je srodnik nekoga od žrtava. Ali u svakom slučaju da bi se u ovome i u pravcu išlo, **mislim da je dobar primjer Južnoafričke Republike, a to je da se zaista govori o onome što je bilo. Da govore i žrtve, ali isto tako trebaju govoriti i počinitelji. O samoj mjeri koliko će eventualno amnestirani počinitelji biti, to je stvar, hajde da kažem, procjene struke, da vidi se ...** Mislim da smo imali sad u Ruandi i priznanje krivice, a i da je bila presuda doživotna robija. Dakle, **ne mora značiti da i sama priznanja krivice daju punu amnestiju.** Mislim da je dobro i za cijelo društvo, ali isto tako i za počinitelje i za žrtve da se govori ovo. Dakle, ova gospođa kada je govorila, vjerovatno je sada njoj lakše nakon što je ovo kazala nego dok je nas prethodnike eventualno slušala. I mislim da ovdje nismo dotakli se pitanje, a **trebalo bi se dotaći pitanje kada je u pitanju program REKOM-a, a to je pitanje reparacije za žrtve.** Međutim, dobro treba procijeniti. Na neki način, žrtve su i sad, imaju određeni vid reparacije, ali to je uglavnom iz države ili naroda koji nije počinio zločin nad tim žrtvama. Mislim da je njemačko društvo i išlo u pravcu ozdravljenja upravo i, između ostalog, i iz obaveze što su priznali zločin i što su prihvatili da plaćaju reparaciju onima koji su bili žrtve fašističkog sistema. I ono što bih ja u nekom svom razmišljanju i prijedlozima kazao jeste pitanje medija i obrazovnih sistema. **Mislim da tu treba jedna zaista ozbiljna reforma i pomaci, a to je da mediji daju više prostora ne samo žrtvama, nego isto tako da daju više prostora plemenitim stvarima koje se dešavaju i koje su se dešavale u našoj bliskoj i daljoj prošlosti.** Mislim da u medijima ima vrlo malo lijepih stvari. Više su incidentne, ružne stvari i onda jednostavno pritisak na ljudsku psihu je takav da je, na neki način, u modi biti ružan ili činiti ružna djela. A kada je u pitanju obrazovni sistem, vjerovatno da i tu ne treba stavljati stvari pod tepih. Ali mlade duše treba, na neki način, strpljivo graditi kako one ne bi bile sklone prema zločinu. **Mi smo čuli maloprije o ulozi medija u pripremi rata. To je nesumljiva jedna stvar koju treba istražiti, ali, isto tako, treba natovariti ulogu medijima za ozdravljenje ukupnog društva na prostoru bivše Jugoslavije. Toliko od mene. Zahvaljujem.**

Vehid Šehić: Zahvaljujem. Znači, imamo još dvoje diskutantata pa ćemo napraviti pauzu za ručak, pa ćemo ponovo nastaviti diskusiju. Izvolite, vi.

Smajo Mehmedović: Ja se zovem Smajo Mehmedović. Pozdravljam organizatora koji je okupio nas ovdje da kažemo ono šta mislimo. Lijepo je čuti ovako kao ova gospođa sa Kupresa što je rekla i treba razumjeti njene emocije i u ovom stilu bi svi trebali govoriti ono što je tačno i vidi se da je tu dosta istine. Ne može se kazati da se njen muž ubio sam. Treba to dokazati ko je. Međutim, po zanimanju sam vozač pa sam proveo dosta godina i u Beogradu, a bio sam zadnjih 11 ovdje na Drini, pa rakete neke prolaze otuda, a sjedi onaj puškomitraljezac gore na kamionu kao da će tu biti sad linija i biti front. Znači, otuda dolazi, a vraćaju se te iste rakete po nekoliko metara dugačke iz Slovenije i Hrvatske, pa opet u Bosnu. Ja ne znam koga se ovaj naš gospodin uplašio. Ako je JNA bila na svakom brdu iznad Sarajeva, ako je hiljade tenkova bilo iznad Sarajeva ... Ja sam bio i u Sarajevu. Vozio do zadnjeg dana tamo i vidio. Nisam primjetio ovo, ovako nešto, al' jesam primjetio u Loznici da pjeva „ko to kaže, Srbija je mala? Nije mala, triput ratovala. Ako bude sreće i opet će“. Mi nismo bili negdje u bunkeru niti pali negdje u kiši jutros. Mi smo svi ovo vidili i pretrpili na svojoj koži. Gore u mom selu koje se zove Križevići su prvo zašli komšije sa policijom, pa onda istjeralo, onaj narod je rastjeran, pobjeg'o. Nije imao niko ništa. Prije su imali lovačke puške i one pištoljčice, a onda zašli pa poubijali i staricu onu od 100 i nekoliko godina. Bila je nekakva Fata Nežitovac, 107 godina tamo se vodilo u njenim papirima. I nju su ubili. Nešto je i ona ratovala, smetala i pripremala. A onda su očistili te kuće, sve lijepo, zapalili i na kraju minirali nekoliko stotina

kuća. Istina je da je poginulo na jednoj strani jedan, na drugoj hiljada. Mora se to uporediti ... Mi trebamo da nastavimo da kažemo istinu ako je onaj jedan negdje zakopan da njegova porodica ... Jer on je njima drag, [da ga] sahrani časno i pošteno ... Ali i onih 100 negdje tamo pa na stotinu mjesta i da pomognemo u tom stilu ... A ovo što sam ja slušao maloprije, ovo stvarno me podsjeća na onu '92. godinu. Ovo je veoma ružno slušat. Toliko i hvala vam.

Vehid Šehić: Hvala, ali moramo se i naučit slušat jedni druge, pa makar se i ne slagali, pa možda ćemo i tako stvorit pretpostavku da sutra utvrdimo te neke činjenice koje bole mnoge građane ove države. Izvolite, vi.

Zekerijah Hadžić: Evo, ja ću ponovo. Prvo ću se nadovezat na govor gospođe Kandić i vas, što se tiče o počinocima, govor počinioaca ... Mislim da je lako pridobiti one koji su već procesuirani ili su bili u procesu da govore, ali teško da će neko pristati na samoptuživanje da bi govorio i da bi ... Mislim da je to teško i u historiji i ovako ... Znamo razne presude da su ... Govorite o amnestiji. Amnestija ... Dobijaju doživotne, znači, doživotne kazne i tako da amnestija ne pomaže toliko. Tako da dobro je to što počinioци govore, ali teško da će ko čuti, ko se krije da će govoriti o onome što je činio. Mislim da je to teško. Isto tako, gospođa Kandić je pomenula šta se desilo u Bosni i Hercegovini. Svi smo sudionici i vidimo to da je teško utvrditi ovdje pravu istinu šta se dogodilo. Mislim da je to jedino moguće na osnovu presuda Haškog tribunala i tribunala pravde [Međunarodni sud pravde] u kombinaciji sa ovim regionalnim pristupima, da je jedino tako moguće utvrditi šta se dogodilo u Bosni i Hercegovini. Mislim da će nam biti lakše poslije toga. I govorili ste tako isto čime će se baviti ova komisija, da li pojedincima, da li institucijama. Mislim da je prvenstveno bitno da se bavi institucijama što će dovesti i do pojedinaca koji su činili takve stvari. A što se tiče gospodina, samo repliku ... Ja ne bih želio da ide ovaj razgovor u krivom toku i nismo se baš ... Mislim da nekad skrenemo sa pravih smjernica. Što se tiče Sarajeva, jasno nam je svima da je u Sarajevu bilo žitelja svih nacionalnosti i vjera i da su preživljavali sve ove grozote što se tiče Sarajeva i čitave Bosne i Hercegovine. I ja sam zagovornik tog da se sve žrtve budu žrtve, bez obzira na naciju, na vjeru, na bilo što i da se prema žrtvama isto ophodi. I da se jednom omogući tim žrtvama da nađu mir svojoj duši, da se pokopaju, da se pronađu. I isto tako govorili ste o maršu. Pošto sam ja bio u organizacionom odboru čitavog ... Što se tiče tog dana ... Pratio sam taj marš. Govorili ste o organizovanim predavanjima. Uopšte nije bilo organizovanih predavanja. Pošto sam pratio gotovo čitav marš ... Ako je bilo, to su možda neki pojedinci pričali neke stvari, ali uopšte nije bilo organizovanih predavanja. Pošto nije cilj toga ... Vidjeli ste i bili sudionici, bar preko TV-a da su ljudi iz Bihaća dolazili na biciklima i davali počast žrtvama. Ovo ljudi daju počast žrtvama koji idu pješke, ili na biciklu ili na bilo koji način, a organizovanih nekih predavanja nije bilo. I tako da ... Mislim da je to kriva informacija i ne bih želio da se predoče neke stvari koje nisu istinite ovdje. I, što se tiče JNA, znamo svi ko se naoružavao oružjem iz JNA, a znamo kako su se drugi naoružavali. Govorili ste o tome kako su Muslimani istupili iz JNA. Mislim da Muslimani ili bilo koji drugi ne bi učestvovali ... Na Vukovar ili na svim drugim akcijama koje su bile u sklopu JNA. I mislim da ovakav razgovor neće dovesti do boljih stvari. Trebamo na žrtve gledati s bilo koje strane isto i da se jednom procesuiraju svi odgovorni za zločine na svim stranama. Hvala vam.

Vehid Šehić: Hvala, ja ... Samo malo. Mikrofon, molim vas.

Dragoslav Mijanović: Kada je marš bio iznad Ljilja, od škole jedno kilometar i po i kad je presječena kolona. Jeste li bili tu?

Zekerijah Hadžić: Bio sam.

Dragoslav Mijanović: Bili ste? Samo da vas još lično pitam. Ja se izvinjavam gostima, da čuju samo dva pitanja. Jeste li bili kod škole kad komandir, ko vam rukovodi, znači, komplet maršom, kad kaže „zlotvori su ovdje zakopali 264 tijela bez ... 264 skeleta bez nogu, glava i rebara“. Jeste li bili tu? Molim vas, kao mlad dečko, hoćete li mi to posvjedočiti? Tačno brojem i prezimenom. Možete li mi posvjedočiti? Ko je vodio marš? Plav momak ... Jeste. E, on je tim riječima ... Jesu li to riječi pomirenja? Jesu li bili zločini. Tačno je. Pokopano sve, ali moramo mladim ljudima predočit nešto, a ne „zlotvori“. To nisu riječi tolerancije poslije 15 godina. Hvala.

Vehid Šehić: Hvala velika. A i ovo je možda i ovakav način komunikacije dokaz da mi moramo utvrditi činjenice, ne odgovornost, nego činjenice, a drugi će utvrđivati odgovornost tih ljudi. Ne smijemo na sebe preuzet obavezu ili pravo sudije, tužioca, neke istorijske pravde, neke istorijske odgovornosti. Upravo je i ovaj način komunikacije dokaz da mi što prije trebamo pristupiti utvrđivanju činjenica, a koga će oni optužiti to u ovom trenutku mnogi od nas ne znaju. Ja vas sad pozivam, tamo je švedski sto ... Ja mislim da je švedski sto ... Na ručak, pa ćemo nastaviti ovu našu diskusiju. Hvala.

Pauza

Vehid Šehić: Ja bih vas zamolio da počnemo sa našim radom nakon ručka. Samo bih rekao, možda, 2-3 stvari koje su po meni, onako, jako bitne. Sigurno da mi od iskustava drugih komisija možemo mnogo toga naučiti. Međutim, ima nešto što, opet, ovaj prostor čini specifičnim, jer nikada za zločine koji su počinjeni u južnoafričkoj uniji, u Južnoj Americi, Aziji nije formiran međunarodni sud kao što je to osnovano za prostor bivše Jugoslavije. I možda i taj segment i nama sužava i može nam učiniti jasnijim mandat ove Regionalne komisije, čime bi se ona trebala da bavi. I trebalo bi o tome posebno voditi računa kada razmišljamo koji bi to mandat ove komisije trebao da bude, a on mora ipak biti i jedan zajednički imenitelj za mnoge sa prostora bivše Jugoslavije i to smo se dogovorili. To su nestale osobe i direktne žrtve ratnih dešavanja na ovom području. Izvolite.

Mevludin Lupić: Hvala. Ja ću pokušati da kažem par stvari. Mevludin Lupić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik sa sjedištem u Tuzli. Ja sam potpredsjednik ovog udruženja. Pokušaću u kratkim crtama samo da vas upoznam, za one koji ne znaju, sa područjem općine Zvornik. Samo u '92. godini ubijeno je i kroz 9 logora prošlo oko 1500 Bošnjaka. Do sada je iz 4 masovne grobnice ekshumirano oko 1000 i otprilike negdje 900 od te hiljade je već i identifikovano. Stoga, još uvijek tragamo za 500 osoba sa područja općine Zvornik, znači, za lokalitetima masovnih grobnica. To je najveći razlog zbog kojeg smo mi [Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik] potpisali ovu izjavu o pristupanju Koaliciji za REKOM i to je ono, to su razlozi ... Još veći razlozi postoje zato što većinu ovih zločina koji su počinjeni na području općine Zvornik ... Vode se neki sudski procesi. Oni su u toku, ali za većinu tih zločina još niko nije odgovarao. Stoga, mislim da ova Koalicija za REKOM i ova komisija koja bi trebala biti formirana, to sam apostrofirao već na par ovakvih konsultacija, jeste da ... Ono što ja mislim šta bi trebala raditi ta komisija i na koji način bi trebala surađivati sa tužilaštvima za ratne zločine, sa sudovima, to bi trebala biti najtješnja saradnja, da tako kažem, možda čak da ne kažem svakodnevna, ali onog trenutka kad se uspostavi, odnosno formira, kada ... Komisija bi, znači, trebala da ima najužu saradnju sa tužilaštvima radi što brže dostave, da kažem tako, podataka, činjenica o ratnim zločinima. I sve ono što sam u ovom uvodnom govoru, uvodnoj riječi rekao ... Mislim da ... Ja se izvinjavam, ali malo me ponekad i emocije ponesu zato što sam i sam iz porodice ...

Tako da, često puta pokušavam da odvojim emocije od ovog nekakvog radnog dijela, ali svaki put ističem da je jako važno da vidim sve vas i žao mi je što danas većina onih koji su najavili svoj dolazak ovdje, koji su sa mnom lično razgovarali da žele da otvorimo ovo pitanje, da razgovaramo javno, nisu došli. A svakako mi je posebno drago da vidim sve vas ovdje koji ćete sigurno nama, porodicama žrtava, na bilo koji način pomoći. Stoga se ja saosjećam sa žrtvama i želim da ovaj proces krene, da zaživi. On je zaživio već. On je krenuo, ali da ide malo bržim tempom, jer, jednostavno, kako reče gospodin Šehić, vrijeme nije naš saveznik. Vrijeme nam odmiče. Toliko vremena je prošlo. Tako da ... To je otprilike ono što sam želio da kažem i ovog puta i, evo, da još jednom iskoristim priliku, pošto ne bih oduzimao više vremena da vas pozovem sve da se maksimalno uključite ... A ko je šta činio to će utvrđivati tužilaštva, to će utvrđivati sudovi. Ja nisam ovdje zaista došao i ovo govorim po ko zna koji put na ovim konsultativnim sastancima, da nisam ja, niti želim da bilo ko ovdje prosuđuje ko je to šta činio, ko je šta radio. Ja želim da mi svi zajedno pokušamo da doprinesemo da vlade u regionu formiraju ovu komisiju što prije, a mi da budemo ti koji ćemo pritisnuti, na neki način, izvršiti taj pritisak, glavni pritisak da oni to urade, ali da ta komisija što prije počne sa svojim radom. Toliko i hvala vam.

Vehid Šehić: Hvala. Izvolite. Može. Može. Drug Bogdan.

Bogdan Ivanišević: Bogdan ... Jel' se čuje? Bogdan Ivanišević iz Međunarodnog centra za tranzicionu pravdu. Ja bih hteo da kažem u vezi onog, a što je rekao Zekerijah Hadžić, o tome da li će počinio dolaziti da svedoče pred komisijom, da je ... On ne veruje da će biti podsticaja za počinioce da to urade. Samo bih ponovo pomenuo ono šta je rekao Branko da je 7000 počinilaca došlo pred južnoafričku komisiju, znači, zatražilo je amnestiju. Prema tome, mislim da to iskustvo pokazuje da je to moguće. Hteo bih da unesem dozu optimizma u tom smislu.

Zekerijah Hadžić: Nismo mi iste naravi kao oni. Mislim da je tu ...

Bogdan Ivanišević: Ne, da dodam, oni su imali uverenje da će zaista da budu procesuirani. Ako u Bosni postoji realna mogućnost procesuiranja, znači postoji mogućnost i da će i ovde počinioce svedočiti. Eto, za sada samo toliko.

Vehid Šehić: Hvala. Ima li neko. Izvoli te.

Zorana Petković: Želim dobar dan svim učesnicima ovih, faktički konsultacija oko osnivanja REKOM-a. I pošto sam, na neki način, možemo reći i prozvana, jer sam iz medija ... Zovem se Zorana Petković. Ovde sam iz Radio Osvit-a. A za one koji ne znaju i ovde iz lokalnog dela, prošle godine, na neki način izazvana određenim ličnim emocijama i reakcijama, sa par istomišljenika osnovala sam i jedno humano društvo Osvit koje će, nadam se, raditi malo više u narednom periodu. Još je mlado ... Medije ste pominjali u dva momenta. Znači, kao neke koji su jako važni na početku bili i koji su jako važni u ovom momentu kada treba da bace sasvim drugačiju sliku na sve ono što se dešavalo. Ja moram da napomenem da smo se mi iz Radio Osvita na neki način uključili u ovom drugom delu. Već treću godinu realizujemo, zahvaljujući donaciji američke ambasade, određeni projekat emitovanja emisija, a cilj nam je bio upravo ono što je gospodin Vehid Šehić u jednom momentu rekao. Osnovno i prvo je da čujemo i saslušamo jedni druge. Ne moramo imati isto mišljenje o svemu, al' treba mirno da saslušamo jedni druge i da čujemo argumente i jednih i drugih. Čini mi se da u okviru toga, pogotovo ova Inicijativa za REKOM, je nešto što treba da dobije podršku ne samo nevladinog sektora nego svih građana, tako da činjenica o prikupljenih milion potpisa nije ni nemoguća. I

mislim da državi to i ne odgovara i ne pritiska inicijatore za osnivanje REKOM-a da to urade, jer je svesna da bi to vrlo lako bilo pronaći. Način na koji je gospođa Kandić rekla da REKOM nema snage ako institucije vlasti ne stoje iza njih je nešto što moramo svi prihvatiti. A mislim da svi treba da idemo u onom drugom smeru da institucije vlasti koje moraju sa svih prostora bivše Jugoslavije ... I ne možemo govoriti samo izdvojeno o Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji, čak Makedoniji, Sloveniji i Crnoj Gori. Svi smo, na neki način, bili u tom nekom grotlu i postoje neke posledice u svim državama. Sve države treba da postaknu i da stoje iza te komisije, a REKOM, ako hoćemo da ima državnu instituciju na tom nekom nivou međudržavnom od novoosnovanih država, mora da ima i određenu regulativu ... Nevladin sektora iz svih tih država na neki način biće kontrolor rada te institucije, formirane od strane država. Jer ono čega treba da se plašimo je da je politika, hteli mi to da priznamo ili ne, umešala prste u sve ranije ... I sad ih meša, a mešaće i kasnije. Znači, mislim da ta građanska inicijativa koju smo imali i ranije, ali na sasvim drugačiji način, od jednopartijske države organizovana da kontroliše rad političkih stranaka, a na taj način i državnih institucija, jer institucije su političke stranke u malom ... Mislim da su političke stranke, pa i država, na taj posredan način imale uticaj u medijima. Znamo kako su mediji bili organizovani. Da je i to, na neki način, faktički u funkciji države. Znamo kako se to skraćeno zvalo, kako su se te informativne kuće skraćeno zvale. Tako da je i to malo, ovaj, iniciralo sve ono što se dešavalo, kada su mediji u pitanju. Mislim da je vreme manipulacije medijima iza nas, u određenom smislu zbog toga što ima veliki broj medija koji su u vlasništvu privatnog kapitala, i koji će ipak, čak bez obzira što će težiti možda ka nekoj profitabilnosti, želeti da prikažu, u stvari, realnu sliku. Nema tu sad naginjanja jednima, drugima ili fabrikovanju nekih stvari. Prikazati samo realnu sliku ... I to je osnov čemu treba težiti i mislim da REKOM treba podržati i da je šteta što određene organizacije, kako je gospodin Lupić napomenuo, iz Zvornika, nisu ovde prisutne, jer i ja sam svedok da su na nivou Zvornika, baš zbog svega što se dešavalo u Zvorniku, faktički pokretane inicijative za formiranje komisije da se najzad kaže šta je sve to bilo i da više nema manipulacija. I osnova jeste uspostavljanje činjeničnog stanja. I to bi bio, ovaj, cilj i, ja mislim, svakog običnog građanina, jer narod nije kriv, kao što kažemo, pojedinci su ti. Evo, pojedinci su, iskoristili ste i vi reč i iskoristili ste taj marš ... 'Ajde da tako mislimo. Pojedinci su krivi i pojedinci treba da odgovaraju. I zbog toga REKOM treba da bude organizacija građana koja će faktički, na neki način, kontrolisati rad svih tih komisija i svih tih manipulatora sa podacima. Toliko. Hvala vam.

Vehid Šehić: Hvala. Molim? Može.

Dragoslav Mijanović: Ja bih samo zamolio sve prisutne ovdje, ovi malo stariji da se sjete '92. i medija Bosne i Hercegovine. Znači, da se vratimo u Sarajevo i Tuzlu, Dobrovoljačku i Brčansku maltu. Mediji Bosne i Hercegovine su direktno prenosili zločin. Znači, oni su direktni učesnici u zločinu. I sada ... A moramo znati i ko je i koje medije tada kontrolisao. Ja toliko.

Vehid Šehić: Ja sam pokušao reći nešto na početku: da pokušamo utvrditi činjenice, a onda da pustimo one da na osnovu činjenica utvrđuju odgovornost. Ja sam slučajno iz Tuzle i vi ste samo rekli jedan dio. I može stvoriti strašnu zabludu kod ljudi, ne govorim za Sarajevo, za Tuzlu vam govorim, strašnu zabludu kod ljudi, jer vi ipak ne znate sve te činjenice. Ja ih neću govoriti. Ali 'ajmo utvrditi sve činjenice. Razumijete? Onda ćemo dobiti jednu objektivnu sliku, a ne unaprijed govoriti i unaprijed nekog optuživati. Ja to govorim kao čovjek koji je dugo radio kao sudija pa znam šta je to. Ako želimo da utvrdimo činjenice, nemojte da unaprijed osuđujemo bilo koga. Samo malo. Samo malo. Možda su mediji i nekada doprinjeli

da saznamo istinu. Znaite, ne možemo imati ... Moramo imati jedan selektivan pristup, pa analizirat što je bilo dobro u medijima i što je bilo loše u medijima. Evo ... Može. Može.

Amir Kulaglič: Može? Dobro. Dame i gospodo, još jednom dobar dan. Ja sam, kao što sam rekao, Amir Kulaglič. Član sam Koordinacijskog vijeća Koalicije za formiranje REKOM, ali sam inače iz Srebrenice. Imao sam tu sreću da preživim i tragediju i golgotu Srebrenice. Izgubio sam u Srebrenici sve muške članove moje mnogobrojne porodice. Suosjećam se sa svima onima koji su izgubili također tokom rata svoje najbliže. Ja neću odgovarati na neka pitanja. Međutim, pošto sam član Koordinacijskog vijeća imam obavezu kao čovjek koji prati ovo više od 3 godine, da možda neke stvari koje nisu rečene apostrofiram i pomognem lakšem razumjevanju ove naše cjelokupne inicijative. Prvo, **zašto se ova naša komisija treba da zove Regionalna komisija za utvrđivanje činjenica? Molim vas, često puta neko kaže zašto to nije Regionalna komisija za utvrđivanje istine. Istina je relativna i svako od nas ima vlastitu percepciju istine. Kad je u pitanju Bosna i Hercegovina ovdje imaju najmanje 3 istine o onome šta se dešavalo tokom ratnih zbivanja. To su najčešće bošnjačka, srpska i hrvatska, pa onda imate i istinu međunarodne zajednice, pa onda intelektualne zajednice i u principu imate jednu rašomonijadu ... Teško je pričati o istini. Zato je ... Ja sam skloniji da ovo ostane Regionalna komisija za utvrđivanje činjenica. Drugo, ova komisija ne bi samo trebala, po meni, ostati na nivou utvrđivanja činjenica jer mnoge činjenice su već utvrđene, molim vas, kada su u pitanju zločini i teške povrede ljudskih prava. Tako da bi ova komisija morala raditi i na verifikaciji već utvrđenih činjenica.** Tako da ne ponavljamo već, da kažemo posao koji su već relevantne institucije, poput sudova, kako međunarodnih tako i domaćih sudova za ratne zločine već utvrdile. Ali jesam da ova Regionalna komisija izvrši verifikaciju već utvrđenih činjenica. Pogotovo ako se radi o pravnim, činjenice koje su utvrdile relevantne sudske institucije u jednom nepristrasnom sudskom postupku. Treća stvar čime bi se trebala baviti ova komisija jeste pravilno tumačenje utvrđenih činjenica, molim vas. Mi ovdje često na ovakvim skupovima slušamo nekakvu svoju subjektivnu interpretaciju činjenica koje su već potvrđene i učinjene. Ova komisija ne bi smjela pasti u zamku, a to znači da komisija mora biti sastavljena od moralno-kredibilnih ljudi, stručnih, koji mogu na pravilan način tumačiti utvrđene i verificirane činjenice. Zašto? Pa mi živimo u društvu totalno politiziranom gdje političke i vjerske elite uglavnom manipulišu našim mišljenjem, našim osjećanjima. A žrtve su tu obično oni kojima se najviše manipuliše. Tako da, ja sam sklon da ova komisija, znači, pored utvrđivanja, verifikacije ima zadatak pravilnog tumačenja činjenica. Zašto to kažem? Pa, ako ostane samo na nivou zapisanog čini mi se da tu nećemo napraviti veliki pomak u budućnosti. Te utvrđene, verificirane i tumačene činjenice moraju donijeti promjeni percepcije onoga što je se desilo tokom oružanih sukoba. Mora prestati minimaliziranje žrtava, tuđih žrtava, preuveličavanje vlastitih, jer ako te činjenice ne uđu u naša sela, u naše gradove, u naše kuće pa, i u naša srca, ostaće mrtvo slovo na papiru o našoj krvavoj prošlosti i neće doprinjeti uspostavljanju pomirenja za budućnost. Svi oni koji prizivaju rat su u velikoj zabludi, jer je rat najteže iskustvo. Ja više nisam za rata, a imam sina, a ne bi da moj sin ponovo ratuje. Jer u ratu svi su gubitnici, bez obzira na konačan ishod. To govorim iz vlastitog iskustva. I volio bih da svako o tome malko razmisli.

Gospodin koji sjedi preko puta mene je spomenuo operaciju Padobran. Ja nemam običaj da komentarišem šta ko kaže jer ovo i jesu konsultacije koje imaju za cilj da ljudi iz različitih naroda, vjera, pripadnici različitih armija, vojski, kako god hoćete da ih nazovem, sjede za okruglim stolom i ravnopravno razgovaraju. Šta mi ovim, u stvari ... Kakvu poruku mi šaljemo? Pa šaljemo da ljudi mogu razgovarati i sjediti pa i ako se ne slažu. Prijatelju, bio sam u Srebrenici. Volio bih da se utvrde sve činjenice vezane za operaciju Padobran. Neću reći da ste u pravu, ni da niste u pravu. Jer sve što bih ja pokušao reći, čini mi se, da bi samo bila

kriva interpretacija. Upravo nam zato i treba utvrđivanje, ali nepristrasno utvrđivanje činjenica od ljudi koji to znaju, mogu i hoće. E zato ta komisija mora biti neovisna od onih koji ih formiraju. I civilno društvo u regiji mora imati značajan uticaj u definisanju kriterija, ali i izboru tih ljudi. Ako ostavimo to vladama pod navodnicima da oni biraju svoje poslušnike, bojim se da nećemo doći do onoga što hoćemo. Zašto ove ... Pa formirano je dosad u ovoj regiji nekih komisija koliko hoćete. Zašto one, u stvari, nisu uspjele? Osim Komisije za Srebrenicu, ali ona nije imala nekog značajnijeg odjeka u društvu. Pa upravo zato što nije bila rezultat inicijative građanskog društva, običnih malih ljudi koji su u principu obično žrtve manipulacije. E, upravo ovo jeste obrnuti red. Mi nismo došli sa gotovim rješenjima da vam nametnemo već smo došli da čujemo vaše mišljenje i da zajednički formiramo neki stav koji će biti prihvatljiv za sve nas, bez obzira da li se mi slagali ili ne slagali. Ali, molim vas, kad je u pitanju prošlost, mi moramo jasno utvrditi šta je se desilo. Pa zašto? Pa da nam se ne ponovi, gospodo. Ako budemo od prošlosti napravili bijelu zastavu po kojoj može pisati ko šta hoće i mahati kako ko hoće, bojim se da će moj sin i vaša djeca, nedaj Bože, biti neke nove žrtve. Ne smijemo ni zamotati prošlost u celofan pa da za 15, 20 ili 30 godina neki novi Amir ili peti, deseti odvezuju te istine pod navodnicima i onda ponovo mašu borbenim zastavama i pozivaju moju djecu, ili vašu djecu, ne daj Bože, u neki novi rat. Ja radim u Istraživačko-dokumentacionom centru. Obilazim mnogo toga i razgovaram sa ljudima. U stvari ... Te naše žrtve ... Čije su one, u stvari, žrtve? Da li se mi ikad pitamo? Pa žrtve režima. I kad me pitate čime treba da se bavi ova Regionalna komisija, da li ponašanjem pojedinaca ili institucija ... Pa to je neodvojivo. Mi moramo shvatiti da je zločin vrlo sofisticiran proces u kojem imate ideale, projektante, ideologe, podstrekače, izvršioce ... Ako ne budu svi oni predmet našeg interesovanja, opet naša, ali pod navodnicima ... Ali činjenice neće biti kompletne. I zato i jesam da se utvrđuje, da se utvrđuje odgovornost i institucija i pojedinaca. Da li ... Obzirom da još uvijek nisam našao najveći dio mojih poginulih ja sam ipak sklon da se pred ovim, pred ovom Regionalnom komisijom pojave izvršioци pod uslovom da mogu dati određene informacije o masovnim grobnicama, pojedincima i tako dalje. Vjerovatno svi oni koji još uvijek ... Meni je 50 godina. Ja nemam još puno vremena možda čekati. Možda u Srebrenici mnoge majke koje su izgubile djecu i muževe, nemaju vremena čekati. Zato i jesam da im se da šansa. Da li će biti amnestirani ili neće, da li će biti ublažavanja odgovornosti, to je stvar procjene komisije. Ali ne bi bilo dobro ne pružiti šansu, jer sad se istine o grobnicama i mjestima ubistava žestoko naplaćuju. Ja nisam za taj metod. Ne znam hoće li se neko složiti sa mnom ili neće. Teško mi je pričati. Pogotovo ... 11. jula je bila dženaza 534 posmrtna ostatka. Međutim 12. je bila jedna sramota o kojoj ja ne želim pričati. Ali to sve govori da još uvijek živimo u društvu izuzetnih manipulacija u Bosni. Ako mi možemo doprinjeti da se te manipulacije spriječe, dajemo svoj doprinos ... Ovdje se priča da su žrtve naša ciljana grupa, naravno, ali i svi drugi. Međutim, vrijeme nije saveznik za žrtve, gospodo. Mi ovaj proces moramo ubrzati. Zašto? Pa zato što mnoge žrtve koje imaju različita iskustva, imaju određene informacije, prvo zbog toga što su biološka bića, umiru. Mnogi su otišli sa ovih prostora da započnu negdje neki novi život i žele da to zaborave, jer zaborav je dobra stvar za nas lično, jer u ovo vrijeme, onaj ko je preživio strašnu stvar ima strašne traume. I teško je se s tim nositi. I treća stvar, kad su u pitanju žrtve, u najtežem položaju su oni koji su doživjeli različite oblike torture ili već čega ne, i vratili se u svoja, da kažemo, mjesta prijeratnog boravka. Oni su izloženi jednom novom teroru, jednom novom pritisku, pogotovo što u ovom dijelu Bosne i Hercegovine još uvijek imamo veliki broj onih koji nisu procesuirani, a i jesu uključeni u institucije vlasti i čini mi se još uvijek mogu da značajno utiču na kreiranje nekakvog miljea za zajednički život. Tako da, moramo dati svoj doprinos da ovo ubrzamo da bi upravo te žrtve doživjele satisfakciju. A satisfakcija znači dobiti informaciju, sahraniti svoje najmilije, imati mjesto gdje možeš otići da na jedan pristojan i dostojanstven način suočiš se, možda, i sam sa sobom, je li, suočiš se sa svojim

morama, sa svojim teškim snovima. Ja ću, pošto ... Da ne bih previše dužio ... Gospodo, možemo da se ne slažemo al' hajde da razgovaramo. Za regiju srednjeg Podrinja koja obuhvata Srebrenicu, Bratunac, Zvornik, Vlasenicu, Miliće, Šehoviće, razgovor i jeste put ka uspostavljanju povjerenja. Odvojimo se od onih koji su u naše ime činili zločine. U ime čega ima neko pravo da ubije djevojčicu od 4 godine, a da je prije toga siluje? U ime koje nacije i u ime koje vjere? Nema to niko pravo. Ali kada ne bude više onih drugih, oni počinju činiti zločine nad vlastitim narodom, pod navodnicima. Jer oni misle da je zločin nešto što je dobro. Mi moramo poslati poruku da nije dobro. Uključite se u Koaliciju za REKOM. Dajte svoj doprinos. Pričajte među svojim prijateljima. Dolazite na ovakve i slične skupove. I onda ćemo znati da smo na pravoj strani, da smo na pravom putu i da ipak ostavljamo otvorena vrata za neku sretniju budućnost moje i vaše djece. Ako to ne uradimo, čini mi se da smo i džabe živjeli. Hvala vam.

Vehid Šehić: Hvala. Ja ću samo jednu napomenu dati. Neće moći, to je moje mišljenje, verificirati nešto što je neko drugi utvrdio, naročito ono što su utvrdili sudovi. Neće moći imati mandat, to je jedna logika da ova komisija verificira nešto što je pravosudna institucija utvrdila. Meni je drago što se ovako govori, ali možda mi imamo sreću, znate, pa kad odete u srednju Bosnu, kad slušate te ljude, druge su priče. Kad odete u onaj dio Kupresa, Livna, sasvim su druge priče. Ljudi se bore za istinu i činjenice. I to je ono što predstavlja jedan i problem, ali nama imperativ da stvarno moramo utvrđivati činjenice i o Sarajevu, i o Tuzli, i o mirnoj i o nemirnoj integraciji i o mnogim stvarima u Hercegovini i tako. Ja znam i za Kupres mnoge stvari o kojima se danas ne želi govoriti, ali kao i o mnogim drugim stvarima o kojim mi nismo spremni da na objektivna način na osnovu činjenica, ne istine nego činjenica, dovodimo zaključak.

Dragoslav Mijanović: Ja se izvinjavam, gospodine Šehiću, to je Sarajevo, centralna Bosna. Gospođu Kandičku opet moram prozvat. Nikad, nikad nije nam spomenula ... Znate li, na Čemernu ... To je prvi zločin koji je izvršen od strane Bošnjaka ili Muslimana, u to vrijeme, 10. juna '92. u okolini Sarajeva. Taj je zločin odmah izazvao zločin ... Autobus jedne mjesne zajednice kod Ilidže u Sarajevu. Taj je zločin izazvao mnoge zločine dalje, ali nikad još ga niko nije spomenuo. Taj se zločin desio na Čemernu nad civilnim žrtvama gdje su starci ubijani ... Niko metkom, niko metkom. Dalje, mnogo sam po tvrdnji, riječi pomislio na gospodina koji je prethodno diskutovao, ali kad je rekao za povratnike da se vrši tortura ... A šta mislite, gospodo, oko Sarajeva, Nišićka visoravan, kakanjsko-zenička regija od srpskih sela nema ni ptice, a ne kuće. Je li iko to spomenuo? Jeste li se ikada na Nišićku visoravan prema Okruglici, Čemernu, Karauli krenuli da vidite da nema kuće osim Nišića gdje 3-4 obnovljene? To je zločin nad zločinima. Znači, jednom zločin izvršen, ponovo nema povratka. Niko neće da se vrati. Zašto? Pa čujete li šta se dešava u Sarajevu? I Hrvati napuštaju nakon 15 godina Sarajevo, a ne Srbi. U Sarajevu je islamizacija. Ja ovdje javno govorim. Neka me neko demantuje. Ovdje, evo u Zvorniku mogu da kažem, idu bošnjačka djeca u školu, a u Sarajevu ima li ijedno dijete da ide u Sarajevo, direktno u grad, gdje je bilo zajednički grad Sarajevo, u školu? Ne, nego ide desetak kilometara u Istočno Sarajevo. Ovo vam je istina, i sad demantujte da nije. Nađite u Zvorniku ima li igdje ijedno selo da nema povratnika. Ima li igdje? Ja sam cijelu općinu Zvornik deminirajući obišao. A otiđite u ilijašku opštinu, koliko sela ima da se niko nije vratio. Ni ptice nema. Čak ne možemo ni da postavimo spomen obilježja. Traže nam građevinsku i urbanističku suglasnost za postavljanje spomen obilježja na Čemernu gdje je izvršen zločin. Krenite od Milića puta i Zvornika prema Kamenici. Tu je izvršen stravičan zločin nad zločinima. Znači, prekopavanje grobnica ... Ali ima mjesto, ploča gdje je izvršen zločin i niko je ne dira. Zločin je na vojnicima Republike Srpske izvršen na Glodanskom brdu, postavljena spomen pločica 30x30. Deset je puta

srušena. Otiđite i pogledajte šta se desilo poslije ovoga marša na tom mjestu gdje je izvršen zločin. I tako, da dalje ne nabrajam. Evo, imamo svi priliku da izađemo i da vidimo da nije laž, nego činjenično stanje. Hvala i prijatno.

Vehid Šehić: Hvala velika. Daću ja vama riječ. Ja opet molim nemojte tvrditi da je nešto istina, iznosite činjenice. Samo malo. Samo malo. I treba iznositi potpune informacije, ne poluinformacije. Ja hodam čitavom Bosnom i Hercegovinom od '96. godine, gospodine. Sigurno da sam jedan od rijetkih koji mogu govoriti o svemu što se dešavalo. Ali treba biti i objektivan. Treba biti i objektivan. U svemu treba biti objektivan. Nije rat počeo na Čemernom. Hoćete da vam kažem gdje je počeo rat u Bosni i Hercegovini? Nije. Ne znate vi. Na Kupresu. Na Kupresu je počeo rat. To nije rat. To je ubistvo. Pravite razliku. Na Kupresu je počeo rat. Ona možda može to posvjedočiti. To je istina. Znači, to je jedna od činjenica. Ova komisija će, eto tako, uzimati određene činjenice pa će utvrditi i neko činjenično stanje iz kojeg će možda neko drugi utvrđivati odgovornost. Samo vas molim imamo pravo da govorimo i da se ne slažemo, ali u ovom tonu jednom ljudskom i normalnom. Vi ...

Smajo Mehmedović: Ja bih samo dvije-tri riječi ...

Vehid Šehić: Samo se predstavite, molim vas.

Smajo Mehmedović: Smajo Mehmedović, ponovo. Nišićka visoravan je meni poprilično dobro poznata i što će onaj gore na planini kad je bolje ovdje u Zvorniku. Pod jedan. Pod broj dva, u Križevcima učiteljica iz Baljkovice, Srpkinja predaje muslimanskoj djeci, a djeca su ovdje u Karakaju iz Baljkovice. Pa nije ludo da bude u Baljkovici kad mu je bolje ovdje. Toliko samo.

Vehid Šehić: Dobro. Dobro.

Smajo Mehmedović: Da kažem samo da gospodin truže ovim riječima. Stvarno truže.

Vehid Šehić: Dobro. Izvolite. Evo ovaj mladi ...

Zekerijah Hadžić: Evo, pošto sam ja izgleda najmlađi ovdje ...

Vehid Šehić: Izvinite. Izvinite.

Zekerijah Hadžić: Mislim da ovakav razgovor ne vodi ničemu. Ovako, ako ćemo se prepucavati, u pravoj riječi prepucavati, mislim da nećemo postići ono što smo htjeli danas ovdje. Ovako, htio bih se osvrnuti na gospodina Šehića i na činjenice. Problem tih činjenica što mi svi imamo predrasude i stereotipe stvaramo o tim činjenicama i prave, relevantne činjenice se znaju i njih ne treba ponovo da ih istražujemo. One su pravno relevantne. Ako mi stvaramo stereotipe i predrasude o nečemu što se desilo, a to ne pomaže ničemu ovdje gdje smo se sastali i kojim ciljem smo se sastali. Gospodin Kulaglič je govorio o sastavu ove komisije. Nadovezao se na ono što sam ja na početku govorio o sastavu te komisije. I malo me to podsjetilo na tužilaštvo i sudstvo u BiH, koliko je nepristrasno. Pitao sam svoje profesore na Pravnom fakultetu i pitao sam sudije Ustavnog suda koliko je nepristrasno Visoko sudsko i tužilačko vijeće u Bosni i Hercegovini. Kažu Visoko sudsko i tužilačko vijeće bira sve sudije u Bosni i Hercegovini. A pitanje je ko bira njih. Kako oni dolaze? Dolaze političkim stranama. E, tako isto će ova komisija tih problema imati. Isto, što se tiče o masovnim grobnicama ... To sam već htio na početku govoriti, ali gospodin Kulaglič je se

dotakao tog. Poznato nam je ili je nepoznato nekom da se informacije za grobnice veoma dobro plaćaju i plaćale. I što je sramno, ali i s jedne strane dobro, jer nema veze i ako se plati. Bitno je da porodice tih žrtava dođu jednom do saznanja gdje su njihovi najmiliji. A isto sam mišljenja da međunarodna zajednica ima dosta satelitskih snimaka koji mogu pomoći u određivanju tih grobnica. Gospodin Kulaglič je govorio o zaboravu, također, zaborav, ukoliko je moguć i da li je moguć. Što se tiče ... Bio sam na jednom naučnom skupu gdje su doktori iz čitave Evrope govorili o postratnim dešavanjima. Kaže, čovjek zaboravi na ono što mu se desilo. Može da zaboravi, ali tijelo pamti. Tijelo ne može nikada zaboraviti ono što mu se desilo u prošlosti i poslije dolazi do raznih reakcija i što su izvori najčešćih bolesti i svega kod ljudi koji su preživjeli to. Isto se moram također vratiti ... Prije pauze ste pomenuli ... Sad sam se sjetio nečeg ... Pomenuli ste ovaj govor gospodina koji je vodio taj marš. Spomenuli ste riječ „zlotvori“ i rekli ste također da je to neoprostivo, da se tu desilo ubistvo, ali zlotvori i jesu oni koji su činili takve stvari. A niko to nije rekao srpski narod ili bilo šta. Rekao je zlotvor. Ako se vi ... Mogu li samo da završim? Ja vas nisam prekidao. Zlotvor. Ako se vi nalazite u tome, da ste vi zlotvor, meni je to žao. A to su zlotvori i jesu činili. Svi su zlotvori koji su činili nedjela u ovoj državi sa bilo koje strane. A niko nije prozvaao pošten srpski narod. Tu su spomenuti zlotvori. I mislim da ovim stvarima nećemo postići ... I govorite isto tako o povratku. Mislim da sam upoznat, pogotovo okolina Sarajeva, da ljudi se ne vraćaju zato što su u najvećem obimu prodali stan, svoja imanja. Zašto neće da se vrate neki ljudi u planine, odakle su došli ... Isto je to poznato, zašto bi se vratio kad je ovdje i besplatno dobio od ... Znamo da se dijele placevi besplatno i takve stvari. I to nam je veoma poznato svima. Mislim, da ne budemo u zabludi. Isto tako, kažete da bošnjačka djeca idu ovdje u školu i idu isto i ... Također, zgrozio sam se ... Nemam tačno ovdje podataka, ali ko je zainteresovan može dobiti kod kuće imam zapisano ... Historija za prvi razred srednje ... Kad sam vidio ... Znao da se u Danskoj podigla buka oko karikatura poslanika Muhameda ili, kako ga ostali nazivaju, proroka. U udžbeniku za srednju školu slika postoji ta. U službenom udžbeniku kojem je ministarstvo, znači, dalo odobrenje za upotrebu. Postoji takva slika i opis vjere islama, šta je i ko je taj čovjek bio. Mislim, kad sam to pročitao, zgrozio sam se. Tako da i udžbenici u Bosni i Hercegovini nisu koncipirani na taj način da može da se da prava slika o jednoj, drugoj ili trećoj strani. Mislim da treba reformirati i visoko obrazovanje i ovo niže obrazovanje, da može da prođe taj program. Hvala zasad.

Vehid Šehić: Sve ovo što ste govorili to je posljedica nečeg što se desilo, a mi želimo kroz ovaj REKOM upravo da utvrdimo te sve činjenice i da se spriječi ovaj falsifikat istorije i obrazovnog programa. Ali bih vas zamolio ... Ako ... Pokušajte biti objektivni pa govoriti o svemu ružnom što se dešavalo u Bosni i Hercegovini. Znao? Nije problem samo u tom udžbeniku historije ili udžbeniku povijesti, imate slične stvari ... Razumijete? Pokušaj ... Ali, nećemo polemisati. Ipak ovdje nam je želja da stvorimo ambijent da smo spremni da se utvrde činjenice. Koga će one dovesti u situaciju da se osjeća odgovornim, ja to u ovom trenutku ne znam, niti želim da znam. Izvolite, Hibo. Ja se izvinjavam.

Hiba Ramić: Ja sam Hiba Ramić, sekretar fondacije Mezarje Bratunac 92, inače udruženje koje se bavi civilnim žrtvama rata '92. Znači, od samog njihovog pronalaska do ukopa. Kad govorim o ovom ... Gospodin preko puta nas stvarno ima jezik mržnje. I ja poznajem jednu nevladinu organizaciju koja se bavi, ovaj, tako nečim da ljudi jednostavno izbjegavaju i taj govor mržnje i ja bih mu rado preporučila poslije ovog našeg sastanka. Možda sam i ja nekad tako govorila, ali više ne govorim. Svi ste svjedoci i svi ste imali priliku da vidite slike masovne grobnice Suha, gdje je iz majčine utrobe izvađena nerođena beba. Mislim to je jedan užas koji ne znam da jedan čovjek može reći, onda kasnije kažemo nisu zlotvori ili ... Ja bih vas pitala kako bi vi nazvali te ljude? Svi oni koji se pronadu u tome, bez obzira s koje strane

dolaze, znači, ja sam za to, pretpostavljam većina nas ovdje, da se utvrde sve činjenice. Jednostavno da dođemo, znači, do svih nestalih, bez obzira s koje strane dolaze, da ... Ovdje neću da kažem procesuiraju, obzirom da smo već utvrdili da je REKOM, znači, čime će se baviti ... Činjeničnim stanjima. Znači, za to će postojati institucije koje, u stvari, i postoje. Podržavam ovakvu inicijativu i mislim da je ovo dobra stvar. S tim da u ovom jednom kontekstu kaže vremenski period. Koji vremenski period REKOM treba da pokrije? Mi smo u Bratuncu '91. imali ubistvo u mjestu Kravica koje ni dan danas nije rasvijetljeno. Zasjeda napravljena. Momci bošnjačke nacionalnosti, odnosno srpske nacionalnosti napravili su zasjedu, dvojicu ubili, dvojicu ranili. Nikada, ni dan danas ... To su, znači, bili počeci nekog sukoba kojeg mi nismo bili svjesni. Prema tome, ja bih ovdje ... A mislim da smo danas ovdje da se dogovaramo kako bi to sve izgledalo, otkad i kako i šta bi trebalo pokrijevati. **Ja predlažem, znači, da uzmemo period od '90. godine kako ne bi imali ovaj govor mržnje. Ja se slažem, isto tako, da REKOM treba da se bavi postupcima pojedinaca ili i djelovanjem institucija, svih institucija. Kad kažem, znači, mislim od vojnih, civilna zaštita, MUP, općine ... A kad kažem civilna zaštita, kažem iz jednog, meni razumljivog razloga ... Svi oni ljudi koji su pobijeni bez obzira s koje strane dolazili, civilna zaštita je bila ta koja je odvozila posmrtno ostatke. Znači, tu ćemo dobiti ujedno i one ljude, odnosno i pojedince koji su odgovorni i koji bar nam mogu pomoći u otkrivanju masovnih grobnica. Znači, iz svakog ovog ... Ako kažemo skupštine općina ... Znači, one su na svojim skupštinama morale donositi odluke, da li one bile ovakve ili onakve, da li o mjestu, o grobnim mjestima, da li o mjestima streljanja ili o nečemu drugom ... Znači, moraju biti pokriveno. I oni su, znači, dio toga. Policija, isto tako znamo ... Ovdje smo danas u više navrata čuli medije i ja se slažem s tim, da mediji su ti koji mogu pomoći u utvrđivanju činjeničnog stanja.** 3. maja '92., moje selo, moj muž je odveden. Znači '92., kad pričamo o '92. o opkoljenom Sarajevu i Tuzli. Moja familija koja je već bila u Tuzli i ljudi koji su bili u inostranstvu govorili su da su pojedini srbijanski mediji prenosili da gori srpska Hranča. Mene je samo jedno interesovalo tad, kako ljudi bez obzira koje nacionalnosti bili, barem one nene u dimijama što znam, da ne može biti srpska nego muslimanska ... I mislim da dosta imaju tih snimaka, tih medijskih traka koje bi mogle da pomognu nama svima zajedno ovdje, međunarodne zajednice što se tiče grobnica, ako znamo da su pratile avio-snimkom. Toliko za sada.

Vehid Šehić: Hvala velika. Kad su mediji u pitanju moram reći i to, treba pozdraviti da jedino pravosuđe odnosno tužilaštvo u ovom regionu koje je pokrenulo postupak utvrđivanja odgovornosti, nosioca onog ratno-huškačkog medijskog prostora je tužilaštvo u Srbiji. I možda i kroz ovo ... I to treba reći. Znači, smogli su snage da se suoče s nečim što se ružno dešavalo. Ali, upravo i ove konsultacije i ovo treba da izvrši pritisak i ovim drugim državama da se isto pokrenu neki postupci protiv onih novinara, onih medijskih kuća ... Za njih ne može, ali može protiv novinara koji su zloupotrijebili medije i većinom polulažnim i lažnim informacijama stvarali kod nekih predrasude prema onim drugim i drugačijim, i stvarali neki ambijent da se mrzi, a onda da je vrlo lako i čovjeka lišiti života. Mislim i to su neke stvari koje su jako bitne za stvaranje tog jednog ambijenta. I kad govorite o nezavisnosti, niko od nas nije nezavisan. Svi smo mi zavisni, al' zavisi od čovjeka. Neko je ovisan o moralu, pa će svoj život tako govoriti. Sudije Ustavnog suda, na koji se vi pozivate, i njih neko bira pa se pita jesu li oni nezavisni, da li se oni mogu koristiti da govore o nekom tamo u Sudu Bosne i Hercegovine. Nekad sebi uzimamo previše prava da govorimo o drugom, a manje o sebi. Ovdje je problem ... Zato ovaj čitav projekat treba da nas dovede u situaciju da se suočimo i pojedinačno sa onim što se dešavalo. Ima li još neko da kaže? Izvoli.

Bogdan Ivanišević: Mislim da danas niko nije rekao da ima neku bitnu rezervu u odnosu na ovu inicijativu, odnosno da čak smatra da bi to potencijalno mogla da bude loša inicijativa ili

štetna inicijativa. Prosto, interesuje me, verujem da nas sve interesuje da li ima onih koji to smatraju? Bilo bi dobro da to kažu ovde. Mogli bismo možda da imamo i produktivniju onda raspravu, da vidimo koje su bojazni u pogledu ... Ako postoje, naravno. Moguće je da postoji potpuni konsenzus na osnovu ovoga šta smo do sada čuli, da većina ili svi učesnici smatraju da je ovo dobra inicijativa, da bi ta komisija mogla da uradi veoma dobre stvari. Da li ima i drugačijih mišljenja?

Vehid Šehić: Ja sam to htio da ostavim za kraj s obzirom da je išla ovako diskusija pa nisam želio da presiječem time, ali i ova diskusija pokazuje da je, po mom mišljenju, nama potrebna jedna ovakva komisija, pa i ovakve konsultacije. Ne znam šta će bit sve metoda rada te komisije. Možemo ovako razgovarati, iznositi, po nama, neke činjenice. Razumijete? Ali, činjenica jedna, činjenica druga, ne znači istina automatski, ali možemo doći do nečeg pa što će i našu komunikaciju učiniti ljudskim, normalnijom. A zato sam rekao, volio bih da ovdje stvarno razgovaramo prvo kao ljudska bića, da zaboravimo ono što ne predstavlja neku posebnu vrijednost u životu, biti ovo ili ono, mislim u nacionalnom smislu, pokušati govoriti kao čovjek sa svim onim osjećanjima i za dobro i za loše i za istinu i za pravdu. Još jednu napomenu. Vi ovdje svi ...

Samir Palić: U tom kontekstu bih ja postavio jedno pitanje ...

Vehid Šehić: Samo, mi znamo ko ste, ali radi snimanja molimo vas da se predstavite, jer mi to snimamo i to čuvamo, pa ćemo poslat ...

Samir Palić: Znači, ja sam Samir Palić, ponovo. Želio bih postaviti jedno pitanje. Nakon što ova komisija odradi svoj posao i prikupi sve relevantne činjenice, da li će one i za koga biti obavezujuće na ovim prostorima? Odnosno, za koga će sve biti obavezujuće?

Vehid Šehić: Jedna od tema o kojoj ćemo mi raspravljati kasnije, da bi, što se kaže, sve ono što bude ova komisija uradila i utvrdila činjenice, da bi te činjenice utvrđene, ne samo kroz izvještaj, dale određeni efekat, mi ćemo u ovim konsultacijama morati voditi računa i o jednom jako bitnom segmentu: da li ono što ova komisija utvrdi kao činjenicu se može koristiti kao dokaz pred nadležnim sudovima? Znači, to bi možda iziskivalo da kod donošenja odluka od strane parlamenata ovih država se donese i odluka, jer time bi se možda dopunio ZKP [Zakon o krivičnom postupku], da ono što utvrdi komisija se može koristiti kao dokaz. Ne mora biti dokaz, ali se može koristiti kao dokaz i pred sudovima. To bi opet uozbiljilo rad da taj čitav postupak moraju raditi ljudi profesionalci koji znaju ... Al' ono što je jako bitno da i mi, što je obaveza svakog građanina gdje god živi, ukoliko utvrdi da postoji neki, elementi nekog krivičnog djela, pa ja sam dužan odmah da idem u policiju da prijavim, jer ako ne prijavim mogu krivično odgovarati. Znači, može se kroz ovaj proces konsultacija i to vidjeti, sve ovo o čemu ste vi govorili. Sigurno da je cilj da se utvrdi ako ne krivična odgovornost onda ima ta moralna, pa politička. Neki vid odgovornosti će sigurno biti utvrđen izvještajem, konačnim izvještajem ove komisije. Može.

Nataša Kandić: Nataša Kandić. Vaše pitanje je vrlo, vrlo ozbiljno i možda još nismo došli do tog nivoa da o tome razgovaramo zato što još uvek mislimo na to da li ćemo biti kao koalicija toliko snažni da ćemo sve države uspjeti da pridobijemo za osnivanje. Komisije je, znači, onoliko jaka koliko je nezavisna od svake vlasti i koliko je odana samo činjenicama. Ali, nema primera da komisija može da natera vlasti da, ovaj, kažem u potpunosti primene ili daju snagu zakona onoga što je napisano u izvještaju. Ali, ja mislim da nema primera kao što je ovaj primer da prvo, znači, se organizuje ovako civilno društvo, da postoji tako regionalna

debata, da postoji podrška utvđivanju činjenica, da ćemo prikupiti te potpise. Znači, ima ozbiljnih indicija da možemo da mislimo da će koalicija biti veoma jaka i da će imati veoma veliki uticaj. Ja mislim da ukoliko onoliko koliko mi budemo snažni, toliko će zapravo biti nade i šanse da ono šta bude utvrđeno apsolutno bude utvrđeno na način da se priznaje i da se to priznanje vidi i ogleda u tome što će biti uneto u programe, udžbenike. Istorija će biti pisana u skladu sa tim činjenicama, ali, opet, zavisi ... Ovo je, da kažem, velika borba u kojoj nema politike, nema govora, nego ima upravo ovog konkretnog mišljenja kao što ste vi ... Kako vam je palo na pamet sad ovo pitanje nije mi jasno zato što smo još uvek na nekom početku, ali doći će valjda trenutak kada ćemo mi imati mehanizme i kazat ćemo „e, sad kad je osnovana komisija, mi kao koalicija sada menjamo svoj mandat“. Više, „dobili smo ono što smo hteli. E, sada da vidimo kako ćemo da pratimo rad komisije“. Kako ćemo, znači, da u svakom trenutku kontrolišemo i da kažemo „komisija ne sme da skrene s puta, ne sme da bude ni u čijoj vlasti“, a onda kako ćemo da kažemo „e, sad smo dobili sve činjenice, sad te činjenice moraju da postanu deo te“, da kažem, da uđu u tu, u tu našu, da kažem ... U život. Odnosno, mora da bude pretočeno u nešto što je obavezujuće, što niko ne sme da osporava, da izbegava.

Vehid Šehić: Izvolite, družo Bogdane.

Bogdan Ivanišević: Pa, ne može se zakonom narediti bilo kome da prihvati ono što piše u izveštaju komisije za istinu, ali izveštaji komisija imaju moralni autoritet i to je ono što je obavezujuće za svakoga. Tako iskustva drugih zemalja govore da su izveštaji kredibilnih komisija učinili nemogućim i nepristojnim da se negiraju neki zločini. Mislim da je to ključni doprinos neke komisije, da treba razmišljati na tom tragu, uz ovo što je Nataša rekla, promene obrazovnih programa. Mi ne možemo znati u ovom trenutku da li će vlasti to prihvatiti. Pritisak bi trebao da bude da se obrazovni programi menjaju u tom pravcu, ali to je deo borbe koju će nevladina koalicija voditi da se mandat komisije i da obavezno preporuke komisije idu u tom pravcu. Ali, kažem vam, iskustva drugih zemalja su... Pre svega se sastoje u tome da su predstavnici države po primanju konačnog izveštaja, izvinjavali se žrtvama, prihvatili su taj izveštaj i samim tim simbolički pokazali da, kao predstavnici vlasti, prihvataju ono što je komisija utvrdila, a to je najveći broj slučajeva. To nije nužno. Zavisi od zemlje do zemlje. Ali možda najjači efekat po tom pitanju je taj da neki drastični oblici negiranja ili izvrđavanja činjenica posle toga više nisu bili društveno prihvatljivi. A to jako puno znači. Mislim, to je u zemlji kao što je Bosna i Hercegovina ... Upravo je to ključni problem što postoji potpuno dijametralni stavovi oko nekih stvari koje su, u stvari, činjenične prirode pa neko smatra da su u operaciji Padobran dostavljano oružje, a neko drugi se užasava kad to čuje i kaže nije dostavljano oružje nego hrana. Posle izveštaja takve komisije biće nepristojno tvrditi da je dostavljano oružje ili će biti nepristojno tvrditi da nije dostavljano oružje.

Vehid Šehić: Želi li još neko da se uključi u ovu raspravu? Ja bih nešto rekao. Pokušavajući da se suočimo s nečim što se dešavalo, svi će reći u ovoj Bosni i Hercegovini da su svi ratovali protiv svakoga. Kad prođete kroz ovu Bosnu i Hercegovinu, vidjet ćete da se to tako dešavalo. Svi mi znamo da su čizme stranih vojski bile na teritoriju Bosne i Hercegovine, i Hrvatske i tadašnje SR Jugoslavije. Ali niko neće ovdje da smogne snage da kaže, a to je obično kamen spoticanja i u svemu. I u ovome će biti, jer mnogi insistiraju da se utvrdi ta priroda rata, da je izvršena dvostruka agresija, da je bio građanski rat. Pokušajte razmišljati na takav način. Najobjektivnije šta se desilo. Poštivajući i ono što piše u međunarodnom ratnom pravu, šta se smatra agresijom, šta se smatra građanskim ratom, šta se smatra obrambenim ratom i tako dalje i tako dalje. Možda će nam to pomoći u nečem. Zašto ovo govorim? Zato što su bile teze o takozvanom ofanzivnom zločinu, ratnom zločinu i defanzivnom ratnom zločinu. I to mi

imamo i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, imamo i na Kosovu, gdje neko kroz to defanzivno pokušava da opravda ratni zločin. Razumijete? To su neke činjenice koje treba utvrđivati. Ja znam u Sarajevu kad se spomene građanski rat je atmosfera užarena. U Banja Luci kad se spomene agresija isto tako. Ali pokušajte biti ... 'Ajmo biti pravedni i ono činjenica što znamo, a znamo mnogo toga, al' nećemo da kažemo, pa ćete vidjeti da je bilo i jednog i drugog. I jednog i drugog i da se koristila teritorija i jedne države radi druge države i tako dalje.

Dragoslav Mijanović: Ali ne spomenuste i trećeg, pošto je mudžahedina bilo oko 50.000 u Bosni i Hercegovini.

Vehid Šehić: Samo malo. Ali vi mene nećete da ... Ne, ne. Ja vas ... Vi imate jedan problem. Ja sam rekao građanskom ratu, unutar BiH ... Pa, da li vi ... Ali, pazite, to je opaka bolest. Opaka bolest kad ... Ne znam iz kojih razloga. Izliječit ćemo se svi uzajamno, jedni drugim pomoć ... A znate, ne čujemo ono što se kaže, nego čujemo nešto što mi zabode oči, a ja sam fino rekao i o građanskom ratu. Fino. Razumijete? Jer to je tako ako hoćemo da budemo pravedni prema onima u srednjoj Bosni, ovim dole u jugozapadnoj Bosni, sjeveroistočnoj Bosni i tako dalje. Pokušajmo biti, eto, objektivni.

Amir Kulagić: Može li da ...

Vehid Šehić: Može, druže.

Amir Kulagić: Ja, ako odem odavde, a ne... Više puta je ovdje spomenuta riječ "koalicija". Ovdje su, vidim, neki ljudi koji su vjerovatno prvi put na ovakvim i sličnim sastancima. Ako se sjetimo da je u maju 2006. godine ovu inicijativu pokrenule samo 3 nevladine organizacije – Fond za humanitarno pravo, Dokumenta iz Zagreba i IDC iz Sarajeva, a da u ovom momentu, prema meni dostupnim informacijama, imamo 216 nevladinih organizacija, organizacija udruženja građana, organizacija mladih, veterana i drugih organizacija civilnog društva ... Znači, već 216 i 161 pojedinac, onda moramo zaključiti da ova inicijativa koja je krenula od 3 nevladine organizacije, a već je došla do jedne respektabilne koalicije, svakim danom sve više ima pristalica. Zašto? Pa valjda zato što raste svijest kod građana. Ipak o našoj prošlosti mora se pričati sa manje emocija, više racionalno, sa ciljem stvarno utvrđivanja objektivnih činjenica o onome šta nam se desilo. Ovdje sam nekoliko puta u neformalnom razgovoru čuo „a šta dalje“? Bilo bi nekorektno ne reći, ova koalicija ima, u stvari, više ciljeva. Prvi cilj jeste da dođemo do mandata REKOM-a, sastav, zadaci i tako dalje i da to predamo vladama država nastalih nakon raspada SFRJ. Drugi cilj bi bio praćenje rada tog REKOM-a, odnosno te regionalne komisije. Treći cilj ili zadatak ove koalicije bi bio praćenje realizacije preporuka jer obično te regionalne komisije su, svoj rad završavaju nekakvim izvještajem koji predaju vladama odnosno parlamentima. Znači, primjena ili realizacija preporuka Regionalne komisije. Ovo je pokušaj da odgovorim mom prijatelju Paliću. Onog momenta ako zaključi ova koalicija da vlade ne žele da u praksi primjene preporuke Regionalne komisije, onda ćemo vjerovatno doći do nekog zajedničkog stava da moramo ići u neki oblik građanske neposlušnosti i tako dalje, i tako dalje, da bi ponovo natjerali vlade, odnosno parlamente da se ozbiljno postave prema izvještaju, odnosno preporukama te regionalne komisije. Šta to govori? To govori da je ova koalicija, jedno vrlo ozbiljno tijelo koje stvarno želi da se stvari iz prošlosti, naše ratne, burne, krvave prošlosti, utvrde, ali i da imaju refleksiju na budućnost kako nas tako i naše djece. Ne da to ostane mrtvo slovo na papiru. Evo, htjeli ste komisiju, dobili ste komisiju. Komisija je nešto napisala, a mi ćemo to vidjeti šta ćemo. Ne. Mi moramo bdjeti nad primjenom tih preporuka, i u skladu s tim se

ponašati, odnosno zauzimati stavove, dogovarati se i djelovati. Jer ovdje je djelovanje ono što je prioritet. Ne smijemo mirno sjediti i gledati da neko sve ono što je se nama dešavalo može, da kažemo, na jedan nepristojan način zloupotrebjavati kako nas tako i žrtve, odnosno naše najmilije koji su izgubili živote.

Vehid Šehić: Hvala. Izvoli.

Zekerijah Hadžić: Opet ja. Jel' moram opet govorit ime i prezime ili...

Vehid Šehić: Uvijek.

Zekerijah Hadžić: OK. Zekerijah Hadžić, Pravni fakultet, Asocijacija studenata Srebrenica. Ovako, govorili ste, o dešavanjima, znači, u prošlosti, kako neko pravi interpretaciju agresija, da li je oružani sukob, međunarodni sukob ... Znamo da je najbitnije i najbolje da o tim događajima i činjenicama govore stručnjaci međunarodnog prava. A svjedoci smo svi da su mediji u prošlosti, a i danas dani govore, o oružanom sukobu, o građanskom ratu, o nečemu na veoma neprofesionalan način. Znači, najbolje bi bilo da to ostavimo stručnjacima da govore i da se jednom zna šta je bilo u Bosni i Hercegovini. Jel' bio građanski rat, jel' bio oružani, međunarodni ili bilo koji sukob. I nadovezao bih se sada na riječi gospodina Kulaglića. Spomenuo je u jednom trenutku natjerat ih da prihvate ovo, vlast. To će izgleda i biti slijed svega ovoga, jer to nam pokazuje kakvo je pravo stanje u Bosni i Hercegovini, da jedino ih možemo natjerati na te stvari. Vidimo sva dešavanja u regionu kako slijed svih pokušaja, kako završavaju tako da će izgleda samo to nam biti mogućnost da ih natjeramo da prihvate ovu Inicijativu. Hvala.

Vehid Šehić: Hvala. Pošto si ti student prava, ti ćeš imati međunarodno pravo, pa ćeš međunarodno ... Ako si položio onda bi trebao još bolje ... Pa međunarodno ratno pravo, ratno pravo, pa onda ćeš moći zaključiti šta je bilo tumačeći, tumačeći sve utvrditi šta je to sve bilo u Bosni i Hercegovini, da nije to crno-bijelo, nego da je sasvim drugačije. Možda sam i ja ... Eto, i ja sam pravnik.

Zekerijah Hadžić: Mogu samo sekundu?

Vehid Šehić: Može.

Zekerijah Hadžić: Meni je dobro jasno šta je ovdje bilo. Ja dobro znam, ali ne bih ja svoje subjektivne stavove da iznosim ovdje. Ja znam šta je bilo ovdje, ali treba definitivno jedna komisija da ...

Vehid Šehić: Molim... Upravo... Upravo... Izvini što te prekidam. Upravo ova komisija treba da izbacij subjektivno, a da utvrđuje objektivno činjenice. Subjektivno je subjektivno. Upravo, fino si rekao: „neću subjektivno, nego hoću na osnovu činjenica“.

Zekerijah Hadžić: Naravno.

Vehid Šehić: Pa kom opanci, kom obojci.

Zekerijah Hadžić: OK.

Vehid Šehić: Eto. To je.

Zekerijah Hadžić: Hvala.

Vehid Šehić: Hvala. Želi li još neko? A, izvolite.

Samir Palić: Samir Palić, ponovo. Želim još jednu stvar postaviti ovdje, ovako kao dilemu, odnosno pred ovu Regionalnu komisiju ...

Vehid Šehić: Ovo je koalicija ...

Samir Palić: Koalicija. Bravo. Koalicija smo. Imamo na jednoj strani vlade država zemalja regiona. Imamo, takođe, nevladin sektor, pod znacima navoda ja bih ga stavio, nevladin sektor. Znači, postoji mogućnost da ne prihvati činjenice ovakve kakve ova koalicija usvoji kao istinite, odnosno usvoji, koji bude negirao takve činjenice. Interesuje me odnos prema takvim nevladinim organizacijama pod znacima navoda. Oni su bukvalno ... Znači, finansiraju se od strane vlada. Da li će biti znači ... S moralne strane sigurno da će biti osuda prema takvim organizacijama. Odnosno, da li će se pokrenuti postupci za gašenje ili zatvaranje tih organizacija koje budu negirale činjenice ove Regionalne komisije? Pa, evo, svi imaju mogućnost da uđu, pristupe i na jedan istinit, objektivan način dokažu sa svoje strane. Hvala.

Vehid Šehić: Pa, svakako da ima svakojakih nevladinih organizacija i danas. Biće i ubuduće. Zato ja volim reći, na primjer, za Forum građana Tuzle da nismo mi u nevladinom sektoru, nego u građanskom sektoru, ljudskom sektoru upravo radi tih da me neko ne bi mješao sa raznoraznim nevladinim organizacijama. Ali, u okviru ove koalicije su upravo one organizacije kojima je stalo do činjenica, koje ne žele unaprijed nekog da optužuju. Razumijete? Nego da utvrde činjenice, a onda će se utvrditi ta neka odgovornost i moralna i politička, a institucije koje se bave krivičnim postupkom će eventualno utvrđivati krivičnu odgovornost. Znači, nismo mi sazreli kao društvo da možemo zabraniti nešto. Kažemo to je protivno i demokratiji pa valja trpiti i neke, ali njihov uticaj treba svesti na minimum. Ono što za nas u Bosni i Hercegovini moram reći da ćemo mi morati ... Vodi se jedna aktivnost oko izmjena Ustava Bosne i Hercegovine, da se tamo omogući da bi prisilili vlast da mora raspravljati o inicijativama građana, da se skupi, ako se skupi 20.000 ili 30.000 potpisa, da je onda zakonodavna vlast dužna da raspravlja o nečem što toliki broj građana žele. Mi ćemo to sigurno uspjeti u izmjenama Ustava. Tako da će i to biti pritisak, da će morati aktuelna vlast u Bosni i Hercegovini govoriti o ovoj inicijativi za formiranje komisije. Moramo imati i te instrumente, jer ulica jeste dobra, ali u našim uslovima ja baš ne volim ulicu, jer se izrodi u sasvim nešto drugo.

Amir Kulaglić: Možda je ovdje bitno napomenuti jednu drugu stvar. Statutom koalicije je predviđeno da organizacije i pojedinci koji rade na raspaljivanju nacionalne, vjerske mržnje, netolerancije ne mogu biti članice koalicije. Odnosno, ne mogu biti članovi koalicije. Ili ako su već ušli, a zaključa se tokom njihovog rada, istupa i tako dalje da rade u suprotnostima sa ciljevima koalicije da mogu biti isključeni. Znači, mi pokušavamo napraviti reda u svojoj kući time što ne možemo baš pustiti da svako uđe u koaliciju ko će djelovati s tih pozicija. Da li će koalicija tokom svog jačanja doći do tog stadija da može prozivati pojedince i organizacije koje šire nacionalnu, vjersku i svaku drugu mržnju i netoleranciju, to je sada stvar budućnosti i svijeta nas koji smo u toj koaliciji, da izgradimo koaliciju do tog nivoa da možemo i na taj način djelovati.

Vehid Šehić: Hvala. Imal' još neko nešto da kaže?

Nataša Kandić: Zorica Marković. Ona već drugi put učestvuje. Da li kod nje ima ... Šta ona misli?

Vehid Šehić: Dobro. Sada ću ... Jedna samo napomena. To smo ostavili ovako pri ovom kraju. Vi ste dobili materijale, i tu imate izjavu o pristupanju ovoj koaliciji koja treba sutra, u narednom periodu da uspije natjerati vlast da osnuju regionalnu komisiju, pa ko želi da pristupi Koaliciji za REKOM može ovo tu popuniti i predat ovdje organizatoru, odnosno ovim tamo djevojkama koje sjede u sredini.

Alma Mašić: Alma Mašić, Inicijativa mladih za ljudska prava u Bosni i Hercegovini. Danas smo dosta govorili o važnosti ove koalicije, o uključenju udruženja žrtava i fokusu na žrtve. Ono što će, isto tako, ova koalicija raditi jeste da će svoj rad usmjeriti na mlade ljude i jer prvenstveno ovo koliko radimo i koliko je jako bitno da žrtve kažu svoje priče, da ispričaju ono što im se desilo, nama je isto tako bitno ostaviti nekakvu, znači, za budućnost, za buduće generacije, za mlade ljude ... Upravo zbog toga što oni ni na koji način nisu odgovorni za ono što se dešavalo u '90-im godinama, jer neki od njih su čak tek bili rođeni ili čak i nisu, ili su bili jako mali ... Ali, svakako mi želimo da mlade ljude, na neki način kroz saznavanje i utvrđivanje pravih činjenica o tome šta se desilo damo da preuzmu odgovornost za budućnost. Onog momenta kada oni završe fakultete, postanu donosioci odluka, biti ministri, političari i tako dalje, znači, ljudi u ovoj državi i državama u regionu da jednostavno kroz utvrđene, jasne činjenice shvate i razumiju šta se ovdje u stvari dešavalo i na taj način preuzmu odgovornost u budućnosti da urade sve što je u njihovoj moći da se takve stvari ne dešavaju. I s tim u vezi, mi ćemo isto tako pored ovakvih konsultacija organizirati konsultacije za mlade na kojima ćemo, znači, dati priliku i mladim ljudima da i oni kažu svoje stavove i mišljenje šta je to što bi ova komisija kada se jednom uspostavi trebala i na koji način da utvrđuje i radi svoju zadaću. Hvala.

Vehid Šehić: Opet? Hajde.

Zekerijah Hadžić: Možda sam malo dosadan, ali moram. Jel' moram ja tebe sačekati? Zekerijah Hadžić, Pravni fakultet, Asocijacija studenata Srebrenica. E, ovako, možda malo dosadno izgleda, ali mi pravnici ... U stvari budućí. Nisam još pravnik. Mi puno pričamo. Tako jedino možemo opstati. Drugačije ne možemo. Ja bih želio samo ... Ova komisija i ovo sve što pokušavamo uraditi da ne bude k'o ... Pošto sam svjedok dosta projekata koji su finansirani od strane Evropske zajednice, Evropske komisije, pogotovo na području općine Srebrenica, da svi ti projekti izgledaju ovako. Dođu stručnjaci, većinom stranci ... Jer tako znamo da su projekti koji se pišu prema Evropskoj komisiji veoma kompleksni i kako to treba da izgleda. I dođu ljudi, utvrde stanje, utvrđuju činjenice i samo to utvde, pakupe sav novac koji se samo okrene, znači, napravi rotaciju jednu i ponovo se vrata u svoje zemlje ili na svoja radna mjesta, a onaj obični narod zbog kog se pod navodnicima rade takva istraživanja ponovo živi istim životom i pitanje je da li će imati danas da pojedu komad hljeba. Znači, dolaze milionske svote, a samo se novac vrti u krug i ljudi se bave svakakvim radnjama, pogotovo općina Srebrenica. Sudionik sam i vidio sam projekata koliko je došlo para. I na kraju se konkretno gotovo ništa nije učinilo. Projekti za mlade, projekti za bilo koju strukturu i na kraju samo se novac okrene, a u općini Srebrenica ... Zagovornik sam tog, ne samo u općini Srebrenica, nego za čitavu Bosnu i Hercegovinu da se napravi kao neka arbitražna komisija ili bilo tako za sve te razne projekte da može da se nadgleda taj rad, šta se čini. Jer svi mi pravimo neke projekte, kako, šta, utvrdimo stanje i onda pokupimo svoje papire i

odemo odavde, a stanje se ne mijenja. A svi smo svjedoci toga. Evo, nakon 13, 14 godina nakon rata, ima pomaka i ja se nadam da će biti još više pomaka, ali idemo ... Dosta puta idemo u krivom smjeru. Hvala lijepo.

Vehid Šehić: Slažem se. I ja sam svjedok mnogih projekata za Srebrenicu i ne mogu reći da su propali, jer rezultati tih projekata ja vidim u Sarajevu, Vogošći, Ilidži, Ilijašu, Tuzli. Tako to treba reći, a nažalost, zloupotrebljena je Srebrenica koja je mogla s tim parama bit što neko kaže grad koji će biti u pravom smislu riječi grad. Ovo sam rekao da namjerno ne optužujemo samo one tamo druge koji dođu, jer i takvih slučajeva ima. I među nama ima svašta, a vi to znate koji živite u povratničkim naseljima. Ovdje je sve u našim rukama. Ovdje će biti apsolutno, kako se moderno to danas kaže, transparentno, vidljivo. Transparentno je vrlo često kod nas ono providno, ali ja hoću da kažem da je vidljivo. Bićete o svemu upoznati. Zato je dobro da se okupimo oko ove ideje. Kad smo zajedno, kad češće komuniciramo, onda je manja mogućnost da dođemo u neku zabludu, da pogrešan zaključak izvedemo. Ja bih samo iskoristio priliku da zamolim Zoricu Marković, s obzirom da je ona bila u Bijeljini na konsultacijama. Kako se sada ovo vama ... Ovo je sada drugi puta, jel' tako? Kako vam se ... Treći puta. Kako vam se čini, vaš dojam o čitavoj ovoj ideji, prvi puta kada ste čuli i sada kad već možete nekako na jedan objektivna način, sagledat situaciju. Da li vam je sad ... Da li su vam sad mnoge stvari jasnije u odnosu na prvi put?

Zorica Marković: Pa, moram da kažem, prvi put kad sam prisustvovala u Bijeljini, konsultaciji. Mislim, moram istinu da priznam da mnogi ljudi, ja dolazim ispred civilnih žrtava rata, nisu vjerovali u ovaj REKOM i nisu vjerovali gospođi Nataši s obzirom da je prikazan u drugačijem svjetlu. Nije prikazano onako kako jeste što se tiče srpskog stanovništva. Međutim, civilnih žrtava rata ima svih nacionalnosti. Nisu samo Srbi u Bijeljini ... Nisu zastupljeni. Ovo je treći put da ja prisustvujem, pošto sam išla i u Budvu [na Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu] ... Prikazala rad REKOM-a ... Znači, koji je u plusu i koji ljudi sada prihvataju kao da imaju povjerenje u to, znači jer nisu imali povjerenje kompletno u taj rad. Ne kažem samo gospođu Kandić, nego u kompletno taj rad nisu imali povjerenja. Međutim, sad se to napravio jedan veliki pomak s obzirom da ja to prikažem onako kako jeste. Vi znate da smo i u Budvi imali dečka koji je iz Skelana svjedočio javno, koji je prikazao svoje. Ljudi prikazuju onako kako jeste. Ne napisano, nego lično svoje činjenice kako je preživjelo što znači da je to sada u plusu. E, sad, s obzirom da sam sad i ovdje prisustvovala i dok prenesem svojim članovima i u Bijeljini, mislim da ima mnogo veći plus nego što je bio. I, naravno, mnogi sad podržavaju, ne samo civilne žrtve rata nego i ostale nevladine organizacije u Bijeljini podržavaju ovaj REKOM. Eto, toliko. Hvala.

Vehid Šehić: Hvala. Ovo sam pitao iz jednog prostog razloga jer stvarno niko od nas ne želi da nekom nametne da to mora bit tako, da mora biti ovako kako mi prezentujemo, nego upravo kroz ovaj vid konsultacija da dođemo do nekog najoptimalnijeg rješenja i da ljudi se sami uvere da li je nešto dobro ili nije. Ali da bi to uradili moramo se jako dobro razumjeti šta želimo, a onda ćemo tako i stvoriti to poverenje među nama, pa ćemo sa daleko više poverenja sljedeći puta razgovarati o mnogim stvarima. Vi ste donijeli ovako jedan deblji izvještaj. Vi tu možete pročitati mnogo toga što je bilo ... O konsultacijama. Ja zato ponovo insistiram da pročitate kako je tamo u Novom Travniku, kako je u Bijeljini, kako je u Livnu, da vidite probleme i tih tamo ljudi koji se, eto, slučajno samo možda zovu drugim imenom i prezimenom, pa ćete vidjeti koliko je zajedničkih imenitelja i zajedničkih potreba građana ove države bez obzira na naciju da pomognu jedan drugom jer većinu isti problemi tiste. Eto, ako nema niko ništa ... Izvoli.

Mevludin Lupić: Mevludin Lupić. Ja ću ponovo izraziti svoje zadovoljstvo. Prije svega, zahvaliti vam se svima što ste danas ponovo ovdje sa nama i izraziću svoje zadovoljstvo da je ovo danas sve protiče u najboljem redu. Žao mi je, ponovo ponavljam, koji danas nisu prisutni s nama, a obećali su da će doći. Ovo je po prvi puta se dešava u Zvorniku. Prvi puta se ovako javno razgovaramo na ovu temu i svakako ovo ide u jednom jako dobrom pravcu i stoga je i razlog više da je i Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik i Udruženje za jačanje prava žena već potpisali svoju pristupnicu ovoj koaliciji. Tako da, pozivam i sve ostale koji nisu to učinili da sada ... Mislim da je ovo pravi put ka činjenicama, odnosno za formiranje ove komisije i svakako, ovaj, ne dozvolimo da neko drugi našu sudbinu kroji. Znači, mi smo ti koji možemo puno toga da učinimo i da pomognemo kompletnom ovom procesu i da nadgledamo sve ono šta se, šta će se raditi u budućem periodu. Tako, nemojmo dozvoliti da nam neko drugi govori šta treba da činimo, nego učinimo sami da se ipak ova komisija formira, da se prikupe ti potpisi i da na kraju dođemo do tih relevantnih činjenica i vjerujem da ćemo sigurno imati u toku ovog konsultativnog procesa prilike još da se sastanemo u ovim gradovima srednjeg Podrinja tako da iskoristimo i te prilike da ponovo prisustvujemo ovim konsultacijama i da dalje dajemo svoje preporuke i ostalo kako bi i na koji način trebala izgledati ta komisija. Hvala.

Vehid Šehić: Hvala velika. Evo, polako privodeći ovo kraju moram vam reći da ćemo sigurno neke od vas zvati na neke druge konsultacije, pa možda pobjeći iz Podrinja da odete u drugi deo, odete u zapadnu Bosnu, da tamo prisustvujete kao ljudi koji su pristupili koaliciji da čujete probleme ljudi u zapadnoj Bosni, jer time ćemo afirmisat ono što nama nedostaje, a to je što smo izgubili u ovoj, za mene opet lijepoj državi, taj osjećaj solidarnosti onog našeg komšiluka. I kad se počnete upoznavati, kad vidite, kad shvatite probleme tih drugih, afirmisat ćemo taj osjećaj solidarnosti kojeg danas apsolutno nema prema drugim, pa pomoći jedni drugima da zajednički prevaziđemo ovu situaciju u kojoj se nalazimo. Eto, ja bih toliko. A, evo, sada...

Nataša Kandić: Ono što bismo mogli da pitamo, da li neko misli da je ovo loša inicijativa?

Vehid Šehić: Evo, ja sam mislio u optimističkom tonu da završim, ali ti si kriva. Sad ja moram pitat. Da li neko misli da je ovo loša ideja, da od ovog nema ništa i tako u tom segmentu? Da li neko vidi nešto loše u ovome? Molim? Pa, nemoj ti govorit u njihovo ime. Izvolite.

Dragoslav Mijanović: Evo, ja sam možda već bio dosadan. Evo, gospođa Kandićka se već okrenula prema meni i smije se. I ja ću se prema njoj nasmijati i iz organizacije nevladine iz koje ja dolazim prenijeću stvarno pozitivne, prema gospođi, ali ja sam prenio i ono što sam čuo i što sam čuo u sredini gdje živim prema vama i vama gospodine iz koalicije građanske.

Vehid Šehić: Šta ste čuli o meni?

Dragoslav Mijanović: Pa, prema tome ostaviću za sebe i zadržaću ovo sve pozitivno što sam danas stekao. Hvala.

Vehid Šehić: Jel' mislite da je ovo dobra ideja?

Dragoslav Mijanović: Dobra je ideja i treba je podržati i u njoj sve svoje napore usmjeriti da se uradi sve najbolje za istinu.

Vehid Šehić: E, fino. Eto, vidite kako smo lijepo završili. Nema ni govora mržnje. Nema ništa. Nego, eto ... Šta si rekao? Nemoj ... I lijepo je pored Drine što nas spaja, ne razdvaja. Evo, ja vas pozdravljam. Ja vam se zahvaljujem. Svi ćete dobiti ove izvještaje. Da, s ovog skupa, sa onih drugih skupova i tako dalje. Eto. Hvala velika.